

De Rooms-Katholieke Kerk in Nederland,
1960-1998
Een statistisch trendrapport

Memorandum nr. 317 maart 2001

dr. Theo Schepens (KUB/TFT)
dr. Leo Spruit (KASKI)

KASKI
beleidsonderzoek
naar godsdienst en levensbeschouwing

Toernooiveld 5
6525 ED Nijmegen
Postbus 6656
6503 GD Nijmegen

tel. 024 - 365 35 31
fax 024 - 365 34 85
<http://www.kaski.kun.nl>
info@kaski.kun.nl

KUB/Theologische Faculteit Tilburg

Academielaan 9
5037 ET Tilburg
Postbus 9130
5000 HC Tilburg

tel. 013 466 25 88
fax 013 466 31 34
<http://cwis.kub.nl/~tft>
info.tft@kub.nl

Eerste druk 2001

ISBN 90-806262-1-X

NUGI 652

Deze uitgave is te bestellen bij het KASKI,

telefoon 024 365 35 31

telefax 024 365 34 85

e-mailinfo@kaski.kun.nl

Inhoudsopgave

1 Inleiding	7
2 Het aantal en het percentage katholieken in Nederland	11
2.1 Aantal en percentage katholieken vanaf 1955	11
2.2 Katholieken naar bisdom	13
2.3 Leeftijdsopbouw bij de Nederlandse katholieken	16
3 Aantal zielzorgeenheden	17
4 Initiatiesacramenten: doopsel, eerste communie en vormsel	21
4.1 Het doopsel	21
4.2 Eerste communie en vormsel	22
4.3 Toetreding van volwassenen tot de katholieke kerk	25
5 Huwelijken en uitvaarten	27
5.1 Kerkelijke huwelijken	27
5.2 Kerkelijke uitvaarten	29
5.3 Terugblik op kerkelijke overgangsriten	31
6 Het kerkbezoek in het weekend	33
7 Priesters, diakens en pastoraal werk(st)ers	39
7.1 Seculiere en reguliere priesters	39
7.2 Permanente diakens en pastoraal werk(st)ers	42
7.3 Priesters, diakens en pastoraal werk(st)ers in de basiszielzorg	45
8 Mannelijke en vrouwelijke religieuzen	53
9 Samenvatting	65
Literatuur	67
Bijlage: Het aantal katholieken per bisdom, 1955-1998 (per 31 december)	

1 Inleiding

Elk jaar worden de parochies, ten behoeve van de samenstelling van de officiële statistieken van de Rooms-Katholieke Kerk in Nederland, namens de bisschoppen door het Katholiek Sociaal-Kerkelijk Instituut (KASKI) verzocht om opgave van het aantal ingeschreven leden, van het aantal doopsels, eerste communies, vormsels, huwelijken en uitvaarten en van het aantal kerkbezoekers in twee nader bepaalde weekenden. Daarnaast worden de bisdommen en de religieuze ordes en congregaties benaderd voor opgave van hun leden- of personeelsbestand. Vanaf 1975 tot 1994 werden die gegevens jaarlijks gepubliceerd in een speciale uitgave van *Een-twee-een*, het landelijk informatieblad van het Rooms-Katholiek Kerkgenootschap. Sindsdien zijn ze om de twee jaar te vinden in de *Pius Almanak*.

Het is al een groot aantal jaren gebruik, dat er om de vijf jaar een samenvattend trendrapport verschijnt. Meestal is dat naar aanleiding van het vijfjaarlijkse *Ad Limina*-bezoek van de Nederlandse bisschoppen aan Rome, bij welke gelegenheid zij verslag doen van en verantwoording afleggen over het wel en wee van de katholieke kerk in Nederland. De laatste keer is dat trendrapport, dat dan over de periode 1990-1995 had moeten gaan, niet verschenen. Achteraf is het betreurd, dat daarmee de continuïteit in verslaggeving werd doorbroken; daarom is alsnog besloten tot publicatie ervan. Het onderhavige rapport, vrucht van een samenwerkingsproject van KASKI en KUB/TFT, is daar het resultaat van. Maar omdat inmiddels de gegevens over de jaren 1996-1998 bekend zijn, worden ook die in dit rapport opgenomen. Zodoende krijgt dit nóg meer het karakter van een trendrapport: de gegevens van 1990-1995 worden afgezet tegen de ontwikkelingen van daaraan voorafgaande jaren, maar ook wordt nagegaan in hoeverre die ontwikkelingen verder gaan of correctie behoeven.

Publicatie van kwantitatieve gegevens van het kerkelijk leven roept altijd vragen op. Welke betekenis moet men aan dergelijke gegevens toekennen? Het moge duidelijk zijn, dat deze feiten niet de totale werkelijkheid van het godsdienstig leven weergeven; dat is veel (kleur)rijker. Wat dat betreft kan een statisticus zich heel wel vinden in de ontboezeming van de evangelist Johannes, wanneer deze aan het eind van zijn evangelie schrijft: "Er is nog veel meer dat Jezus gedaan heeft, maar als men het allemaal in bijzonderheden zou gaan optekenen, zou wellicht zelfs de wereld te klein zijn voor de boeken die men dan zou moeten schrijven" (Joh. 21,25). Maar dat weerhield Johannes er niet van om dan maar een beperkt aantal verhalen op te schrijven. En gelukkig maar! Evenzo zijn alle kerkelijke statistieken beperkt, maar in hun beperktheid niet zonder betekenis als indicator voor de vitaliteit van een aantal aspecten van het kerkelijk leven.

De kracht van de kerkelijke cijfers zoals we ze thans kennen, schuilt in het feit dat ze jaarlijks verzameld worden. Op die manier krijgen we een goed beeld van de kwantitatieve ontwikkeling van de katholieke kerk in Nederland. We kunnen zelfs zeggen, dat we niet eerder in de geschiedenis zo'n gedetailleerd inzicht in de cijfermatige ontwikkeling van die kerk in Nederland hebben gehad. En omdat de veranderingen in deze kerk in de afgelopen veertig jaar zo ingrijpend zijn geweest, beschikken we daarmee over een wel haast uniek tijdsdocument, dat ook zijn waarde zal hebben voor de latere geschiedschrijving over deze recente periode.

Voorwaarde is dan wel, dat parochies bereid zijn en blijven tot medewerking aan het jaarlijkse onderzoek en dat men zijn eigen administratie op peil houdt. Wat dat laatste betreft, is vooral het ledental problematisch. Sinds de burgerlijke gemeenten mutaties (geboortes, verhuizingen,

huwelijken, overlijdens) niet meer doorgeven aan de parochies, dreigt het ledenbestand in toenemende mate 'vervuild' te raken. Men mag aannemen, dat dat vooral bij parochies in stedelijke gebieden het geval zal zijn. Het is niet voor niets, dat juist de twee randstedelijke bisdommen Haarlem en Rotterdam als eerste besloten hebben om voor hun ledenbestand gebruik te gaan maken van SILA (Stichting Interkerkelijke Ledenadministratie), een landelijke organisatie die (tegen betaling) zorgt voor de doorgifte van een aantal door de burgerlijke gemeente geleverde mutaties van persoonsgegevens ten behoeve van het onderhoud van de ledenbestanden van lokale kerkelijke gemeenten en parochies. Bij het verschijnen van dit rapport hebben inmiddels ook het aartsbisdom Utrecht en het bisdom Breda besloten tot deelname aan de SILA.

Het bijhouden van het aantal doopsels, eerste communies, vormsels, huwelijken en uitvaarten en het tellen van de kerkbezoekers is voor de parochies minder problematisch. De kwaliteit van de in dit rapport vermelde cijfers is wat dat betreft alleen afhankelijk van de bereidheid van de parochies tot deelname aan de officiële kerkelijke statistiek. Gelukkig is die bereidheid groot. Toch is er verschil tussen de diverse bisdommen, zoals tabel 1.1 laat zien.

Tabel 1.1 - Laatste jaar van opgave van kerkelijk-statistische cijfers door de parochies (in percentages)

jaar	Groningen	Utrecht	Haarlem	Rotterdam	Breda	Den Bosch	Roermond	totaal
tot 1989	----	0,3	----	----	2,0	1,4	3,5	1,3
1990-1996	4,8	1,8	2,2	1,6	1,4	6,4	6,4	3,9
1997/1998	13,3	10,1	10,9	9,7	16,7	9,5	7,5	10,2
1999	81,9	87,8	87,0	88,6	79,9	82,7	82,6	84,6
N (=100%)	83	345	184	185	149	358	344	1648

Van alle 1648 parochies in Nederland heeft 84,6% over het laatste jaar zijn gegevens doorgegeven; 15,4% (d.w.z. 254 parochies) heeft dat niet gedaan. Een totaal van 21 parochies (= 1,3%) heeft al minstens 10 jaar lang geen cijfers meer doorgegeven. Als de gegevens over het laatste jaar ontbreken, worden voor de statistieken de meest recent ontvangen cijfers gebruikt. In 95% van alle parochies zijn dat de cijfers over het laatste jaar of hooguit cijfers van twee jaar geleden. In 5% van de gevallen betreft het cijfers van oudere datum. Dat percentage is gering, maar altijd hoger dan wenselijk. Gebruik van oudere gegevens zal meestal - omdat de algemene tendens een dalende lijn vertoont - een te positief beeld geven, hoewel het voor een incidentele parochie ook een te negatief beeld kan schetsen.

Voor wat de afzonderlijke bisdommen betreft, geven de responspercentages het volgende beeld. De medewerking van de kant van de parochies in de bisdommen Utrecht, Haarlem en Rotterdam is het grootst. Een groot aantal parochies daar heeft zijn gegevens over het laatste jaar ingeleverd en van slechts enkele ontbreken cijfers over de laatste drie jaar. Het zijn met name de bisdommen 's-Hertogenbosch en Roermond waar nogal wat parochies sinds meer dan drie jaar geen gegevens meer hebben verschaft, nl. 7,8% respectievelijk 9,9%. De bisdommen Groningen en Breda nemen een tussenpositie in: relatief weinig parochies die al meer dan drie jaar niet meer hebben meegedaan, maar veel parochies die het laatste jaar verstek hebben laten gaan.

In het vervolg van dit rapport zal eerst worden ingegaan op het aantal leden en het aantal parochies (de hoofdstukken 2 en 3). Daarna komt het kerkelijk gedrag aan de orde: cijfers over het aantal doopsels, eerste communies, vormsels, huwelijken, uitvaarten en over het kerkbezoek in het weekend (de hoofdstukken 4, 5 en 6). Vervolgens wordt inzicht gegeven in het kerkelijk personeel: het aantal priesters, diakens en pastoraal werk(st)ers (hoofdstuk 7). En tenslotte volgen de statistische gegevens over de mannelijke en vrouwelijke religieuzen (hoofdstuk 8). Hoofdstuk 9 geeft een samenvatting.

2 Het aantal en het percentage katholieken in Nederland

2.1 Aantal en percentage katholieken vanaf 1955

Uit de cijfers van de kerkelijke (d.w.z. parochiële) administratie blijkt dat het aantal katholieken tot 1979 systematisch toenam: jaar op jaar steeg het ledental. In de jaren tussen 1979 en 1990 bleef dat aantal nagenoeg gelijk; in sommige jaren lag het ledental wat lager, in andere jaren toch weer wat hoger. De grootste omvang bereikte de katholieke kerk in Nederland eind 1982; toen stonden 5,64 miljoen katholieken ingeschreven in de parochiële kaartenbakken. Sinds 1990 daalt het aantal katholieken echter systematisch: elk jaar is er nu sprake van ledenverlies. Achteraf blijken de jaren tachtig de overgang te vormen van een kerk in groei (in ledental althans) naar een kerk in daling. Het grillige patroon dat de cijfers tussen 1979 en 1990 vertonen, wordt waarschijnlijk mede veroorzaakt door tekorten in de parochiestatistieken en door non-respons. Het ligt voor de hand te veronderstellen, dat de overgang van ledenwinst naar ledenverlies in grote kerkgenootschappen zoals de katholieke kerk geleidelijk verloopt. Eerst zullen de winstmarges kleiner worden, tot het maximale ledental bereikt is; daarna ontstaat er ledenverlies, aanvankelijk nog gering, maar allengs groter. De ontwikkeling van het ledental in de Gereformeerde Kerken in Nederland bijvoorbeeld, die een veel nauwkeuriger ledenadministratie voeren dan de katholieken, laat dat patroon heel duidelijk zien (Dekker 1992:58). We vermoeden daarom, dat de winst- c.q. verliesmarges in de jaren tussen 1979 en 1990 in vergelijking met de cijfermatige tekortkomingen te gering waren om een eenduidig patroon te laten zien. Dat het ledental sinds 1990 zo overduidelijk daalt, betekent dan ook, dat het verlies zo groot is dat het door eventuele tekorten in de parochiële administratie niet meer verhuld kan worden.

Tabel 2.1 geeft een overzicht van de ontwikkeling van het aantal katholieken sinds 1955, met de gemiddelde jaarlijkse groei- of verliescijfers.

Tot halverwege de jaren zestig was de groei van de katholieke kerk naar verhouding sterker dan de landelijke bevolkingsgroei, met als gevolg dat het percentage katholieken toenam. Daarna nam het ledental nog wel toe, maar de groei bleef achter bij die van de landelijke bevolking, waardoor het percentage katholieken vanaf 1970 elk jaar iets minder werd. Aanvankelijk bleef die teruggang nog beperkt (0,7 procentpunten tussen 1965 en 1975), maar daarna is zij steeds groter geworden: 1,7 procentpunten tussen 1975 en 1985 en 3,3 procentpunten tussen 1985 en 1995. Na 1995 is de omvang van het ledenverlies vergelijkbaar met de ledenwinst die de katholieke kerk in de jaren tussen 1955 en 1965 boekte (ca. 70.000 per jaar). In het huidige tempo zal het aantal katholieken aan het eind van 2001 onder de vijf miljoen liggen.

Tabel 2.1 - Aantal en percentage katholieken in Nederland (1955-1998), met jaarlijkse groei- of verliescijfers

per 31 december	aantal katholieken (x miljoen)	gemiddelde jaarlijkse toe- of afname	% katholieken
1955	4,31	-----	39,9
1960	4,66	+70.200	40,4
1965	5,02	+70.500	40,5
1970	5,32	+60.400	40,5
1975	5,49	+35.000	39,8
1980	5,62	+24.600	39,5

1985	5,53		-16.800	38,1
1990	5,56		+5.300	37,0
1991		5,55		36,7
1992		5,53		36,3
1993		5,52		36,0
1994		5,46		35,4
1995	5,39		-34.900	34,8
1998	5,18		-68.200	32,9

Sinds we over burgerlijke en kerkelijke statistieken beschikken, is het percentage katholieken in Nederland niet zo laag geweest als thans het geval is. Bij de eerste volkstelling in 1809, na een 'schuilkerkbestaan' van anderhalve eeuw, was 38,1% van de Nederlanders katholiek. Dat percentage daalde nog tot 35,0% in 1909, ondanks het feit dat de katholieken zich vanaf 1848 door de grondwettelijke 'vrijheid van vereniging en vergadering' konden gaan organiseren en manifesteren. Pas daarna ging het percentage katholieken weer omhoog. Een halve eeuw van verzuiling en het 'Rijke Roomse Leven' resulteerden uiteindelijk in 40,4% katholieken bij de volkstellingen van 1960 en 1971, dat wil zeggen een stijging van 5,4 procentpunten ten opzichte van het begin van de eeuw. Daarmee vergeleken is de daling van 40,5% katholieken in 1970 naar 32,9% in 1998, volgens de kerkelijke statistieken een daling van 7,6 procentpunten in een tijdsbestek van iets meer dan 25 jaar, aanzienlijk.

Daar moet het volgende nog bij worden aangetekend. De in tabel 2.1 genoemde aantallen en percentages betreffen het formele lidmaatschap: mensen die als katholiek geregistreerd staan in de parochiële kaartenbakken of, in toenemende mate, computers. Uit steekproefonderzoek blijkt echter dat een groot deel van deze formele katholieken zich niet meer als zodanig beschouwt en slechts als nominale katholieken gezien mogen worden. Volgens het meest recente onderzoek van *God in Nederland* noemt 21% van de Nederlandse bevolking zich katholiek (Dekker et al. 1997:12)¹. Dat komt erop neer dat ongeveer eenderde van de geregistreerde katholieken alleen 'op papier' katholiek is. Over de juiste betekenis daarvan valt uiteraard te twisten, maar men mag aannemen dat deze groep nauwelijks of geen beroep zal doen op de kerk voor enige vorm van pastorale begeleiding of sacramentele bediening. Wanneer men van die 21% uit het *God in Nederland*-onderzoek zou mogen uitgaan, dan zou het aantal katholieken in 1998 niet 5,18 miljoen, maar 3,31 miljoen bedragen.

¹ Volgens onderzoek van het Sociaal en Cultureel Planbureau (SCP) bedraagt het aandeel katholieken in 1999 18%.

2.2 Katholieken naar bisdom

De daling van het aantal katholieken verloopt in de verschillende bisdommen niet even snel, zoals ook de stijging enige tijd geleden niet overal even hard is gegaan. Voor de exacte aantallen katholieken per bisdom over de jaren 1955-1998 verwijzen we naar de bijlage; tabel 2.2 geeft de relatieve stijging en daling weer ten opzichte van 1970.

Tabel 2.2 - Aantal katholieken per bisdom, indexcijfers (1970=100)

per 31 dec.	Groningen	Utrecht	Haarlem	Rotterdam	Breda	Den Bosch	Roermond	Nederland
1955	80	77	85	86	82	78	80	81
1960	86	83	92	92	89	86	88	88
1965	94	93	96	96	95	93	95	94
1970	100	100	100	100	100	100	100	100
1975	111	103	98	98	106	104	110	103
1980	117	105	99	97	107	110	111	106
1985	122	99	94	95	106	109	114	104
1990	113	103	91	95	107	109	117	105
1995	105	100	79	86	104	111	118	101
1998	100	95	71	76	101	110	119	97
abs. aantallen (x 1.000)								
1970	120	896	748	814	509	1.317	915	5.319
1998	121	853	531	622	514	1.453	1.086	5.181

Tot 1970 kenden alle bisdommen een groei van het aantal katholieken. In de bisdommen Haarlem en Rotterdam was die groei het kleinst (respectievelijk 15 en 14 indexpunten vanaf 1955 tot 1970), in de bisdommen Utrecht en 's-Hertogenbosch het grootst (respectievelijk 23 en 22 indexpunten) en in de andere bisdommen vergelijkbaar met het landelijk gemiddelde. In de bisdommen Haarlem en Rotterdam was niet alleen de toename tot 1970 het kleinst, het aantal katholieken is daar direct vanaf het begin van de jaren zeventig gaan dalen. En de laatste jaren is het ledenverlies daar zodanig, dat het aantal katholieken er ten opzichte van 1970 met 29% respectievelijk 24% is afgenomen.

In de overige bisdommen neemt het aantal katholieken na 1970 nog toe. In het bisdom Roermond groeit hun aantal tot op heden; we komen daar nog op terug. In het bisdom 's-Hertogenbosch stabiliseert het ledental zich na 1980. In de bisdommen Groningen, Utrecht en Breda is het ledental de laatste jaren teruggelopen, nadat het aanvankelijk ook na 1970 nog was gestegen. In Groningen was die stijging tussen 1970 en 1985 groter dan in de andere bisdommen, maar thans is het ledental vergelijkbaar met de situatie in 1970. Het laatste geldt nagenoeg ook voor het bisdom Breda. Het aartsbisdom is de laatste jaren wat verder in ledental teruggezakt en telt nu 5% minder katholieken dan in 1970.

Het voorafgaande heeft gevolgen voor de getalsmatige verhouding tussen de Noord-Nederlandse en de Zuid-Nederlandse katholieken, dat wil zeggen: de vier noordelijke bisdommen boven de grote rivieren tegenover de drie zuidelijke, waarvan het territorium zich uitstrekt over de provincies Noord-Brabant, Zeeland en Limburg, alsmede enkele delen van Gelderland (de Bommelerwaard,

het Land van Maas en Waal en het Rijk van Nijmegen). In de volksmond heet het, dat het zuiden katholiek is en het noorden niet; dat is van oudsher protestants. Hoeveel waars daarin ook mag schuilen, het aantal katholieken in het noorden en in het zuiden ontliep elkaar niet veel. Immers, in 1955 woonde 49,3% van alle katholieken in het noorden en 50,7% in het zuiden. Die verhouding is echter aan het veranderen; zie tabel 2.3.

Tabel 2.3 - *Het percentage katholieken in de vier noordelijke bisdommen versus de drie zuidelijke (1955-1998)*

per 31 dec.	noord	zuid	totaal
1955	49,3	50,7	100
1960	48,9	51,1	100
1965	48,8	51,2	100
1970	48,5	51,5	100
1975	47,0	53,0	100
1980	46,3	53,7	100
1985	45,5	54,5	100
1990	45,3	54,7	100
1995	42,9	57,1	100
1998	41,1	58,9	100

Het evenwicht verschuift voor wat het ledental betreft bij de katholieken steeds meer naar het zuiden. Hielden de noordelijke en zuidelijke katholieken elkaar in 1955 in kwantitatief opzicht nagenoeg in evenwicht, veertig jaar later woont bijna 60% van de katholieken in het zuiden en nog maar nauwelijks iets meer dan 40% in het noorden. In toenemende mate wordt de Nederlandse katholiek een 'zuidelijke katholiek'².

Het zal uit het voorafgaande duidelijk zijn, dat deze ontwikkeling vooral zijn oorzaak vindt in het ledenverlies van de beide Hollandse bisdommen (Haarlem en Rotterdam). Hun aandeel in de katholieke populatie is jaar op jaar gedaald van 31% in 1955 naar 22% in 1998; dat van de bisdommen Groningen en Utrecht is nauwelijks veranderd. De noordelijke katholiek wordt daarmee ook steeds minder een 'Hollandse katholiek'. Woonde in 1955 nog bijna tweederde van de noordelijke katholieken in de bisdommen Haarlem en Rotterdam, thans is dat nog maar iets meer dan de helft.

Door deze veranderingen is ook de onderlinge getalsverhouding tussen de bisdommen gewijzigd. Was het bisdom Rotterdam bij zijn oprichting in 1955 iets groter dan het aartsbisdom Utrecht en daarmee het grootste van de vier noordelijke bisdommen, vanaf 1961 is Utrecht groter en eind 1998 telt het bisdom Rotterdam ruim een kwart minder katholieken dan het aartsbisdom. In 1955 was het bisdom Breda na Groningen het kleinste bisdom. Haarlem had toen anderhalf keer zoveel katholieken als Breda. Maar eind 1998 hebben de bisdommen Haarlem en Breda nagenoeg evenveel

² In dit verband zijn de verschillen tussen zuidelijke katholieken en hun noordelijke geloofsgenoten relevant: de zuidelijke katholiek is minder bij de kerk betrokken dan de noordelijke en er is minder instemming met de christelijke geloofsopvattingen dan onder noordelijke katholieken (Schepens 1997:24).

katholieken en als de huidige ontwikkelingen doorgaan, is te verwachten dat het ledental van het bisdom Breda over drie à vier jaar groter is dan in het bisdom Haarlem.

Hoe de ontwikkeling van het percentage katholieken per bisdom is geweest sinds 1965, wordt weergegeven in tabel 2.4.

Tabel 2.4 - Percentage katholieken per bisdom, 1965-1998

per 31 dec.	Groningen	Utrecht	Haarlem	Rotterdam	Breda	Den Bosch	Roermond	Nederland
1965	8,3	30,2	33,0	27,3	60,8	85,0	89,6	40,5
1970	8,4	30,0	33,2	27,1	59,8	84,4	90,4	40,5
1975	8,7	28,9	32,3	25,9	57,7	82,1	91,6	39,8
1980	8,8	28,0	31,7	25,2	56,4	82,4	94,9	39,5
1985	8,9	25,8	29,8	24,3	54,8	79,1	95,9	38,1
1990	8,3	25,8	27,5	23,5	53,6	76,1	96,4	37,0
1995	7,4	24,3	22,8	20,6	50,0	75,7	95,2	34,8
1998	7,0	22,7	20,0	18,1	48,0	73,3	95,3	32,9

Met uitzondering van de bisdommen Groningen en Roermond vertonen de afzonderlijke bisdommen hetzelfde patroon als landelijk reeds was geconstateerd: een dalend percentage katholieken. Het bisdom Groningen kende aanvankelijk, tussen 1965 en 1985, nog een stijgend percentage katholieken. De migratie heeft daar ongetwijfeld aan bijgedragen. Immers, door migratie zullen gebieden met lage percentages katholieken over het algemeen een stijging vertonen en gebieden met hoge percentages een daling. Na 1985 is dat migratie-effect verdwenen, het komt althans niet meer in de cijfers tot uiting. Het komt er waarschijnlijk op neer, dat het effect daarvan teniet gedaan wordt door de algehele daling, die - zoals de landelijke percentages laten zien - vanaf 1985 sneller verloopt dan in de jaren daarvoor.

Het bisdom Roermond vertoonde tot 1990 nog een stijgend percentage katholieken dat noch uit de saldi van doop en overlijden of uit het aantal toetredingen noch uit de migratie verklaard kan worden. Sinds 1990 echter daalt het percentage katholieken in Limburg.

Bij tabel 2.4 zijn nog een drietal opmerkingen te maken. De eerste is dat in het bisdom Breda het percentage katholieken na 1995 onder de 50% is gedaald; dus ook volgens de kerkelijke cijfers zijn de katholieken er thans in de minderheid, zij het een grote minderheid. De tweede is, dat de procentuele verschillen tussen de bisdommen 's-Hertogenbosch en Roermond groter zijn geworden; in 1965 lag het percentage katholieken in Roermond 4,6 procentpunten hoger dan in 's-Hertogenbosch, maar in 1998 22,0 procentpunten. Ten derde is bij al deze ontwikkelingen de volgorde tussen de bisdommen voor wat betreft het percentage katholieken nagenoeg ongewijzigd gebleven. Alleen heeft het bisdom Haarlem, dat in 1965 nog het meest katholieke bisdom boven de grote rivieren was, maar sindsdien een daling van 13 procentpunten heeft moeten incasseren, die plaats moeten afstaan aan het bisdom Utrecht, dat tussen 1965 en 1998 'slechts' 7,5 procentpunten is gedaald.

2.3 Leeftijdsopbouw bij de Nederlandse katholieken

Om een inschatting te kunnen maken van toekomstige ontwikkelingen is inzicht in de leeftijdsopbouw van belang. Immers, een populatie met een piramidale opbouw (relatief veel jongeren en weinig ouderen) kan groei verwachten, een omgekeerde piramide duidt op inkrimping. In tabel 2.5. vindt men de leeftijdsopbouw die de kerkelijke statistiek hanteert (0-6 jaar, 7-64 jaar en 65 jaar of ouder), zowel voor de katholieken als voor de totale landelijke bevolking.

Tabel 2.5 - Leeftijdsopbouw van de katholieken en de Nederlandse bevolking, 1960-1998 (in percentages)

per 31 dec.	Nederlandse katholieken			Nederlandse bevolking**		
	0-6 jaar	7-64 jaar	≥ 65 jaar	0-6 jaar	7-64 jaar	≥ 65 jaar
1960*	16,7	76,5	6,8	14,7	76,6	8,7
1971*	13,3	78,5	8,2	12,7	77,1	10,2
1975	10,0	81,1	8,8	10,8	78,3	10,9
1980	7,7	82,2	10,1	8,9	79,6	11,6
1985	6,9	82,1	11,0	8,5	79,4	12,2
1990	6,6	80,9	12,5	8,7	78,4	12,9
1995	6,5	79,2	14,3	8,9	77,8	13,3
1998	6,0	78,4	15,6	8,7	77,7	13,5

* Schatting op basis van de volkstellingen. Omdat de leeftijdsverdeling binnen de kerkelijke gezindten alleen in vijfjaarscategorieën wordt weergegeven, is verondersteld dat de 5- en 6-jarigen 40% uitmaken van de leeftijdscategorie 5-9 jaar (Van Hemert 1979:22).

** De gegevens over 1960 en 1971 zijn op dezelfde wijze berekend als bij de katholieken, voor de overige jaren is gebruik gemaakt van CBS-gegevens.

Omdat de Nederlandse bevolking in haar geheel vergrijst, is het niet verwonderlijk dat ook de katholieken vergrijzen. In beide gevallen is de verhouding tussen de jongste en de oudste leeftijdscategorie in 1998 in kwantitatief opzicht zo ongeveer het omgekeerde van die in 1960. Toch is de vergrijzing bij de katholieken in een sneller tempo verlopen. Want het percentage kinderen onder de 7 jaar is bij de katholieken tussen 1960 en 1998 afgenomen met 10,7 procentpunten, terwijl het bij de totale bevolking met 6,0 procentpunten is afgenomen. En het percentage ouderen vanaf 65 jaar is bij de katholieken tussen 1960 en 1998 met 8,8 procentpunten toegenomen, terwijl het landelijk met 4,8 procentpunten is gestegen. Daar komt bij dat de jongste leeftijdscategorie zich landelijk sinds 1980 stabiliseert rond de 8,7%, terwijl dat percentage bij de katholieken nog steeds daalt.

Het gevolg van deze hele ontwikkeling is dat, terwijl de katholieken in 1960 gemiddeld jonger waren dan de landelijke bevolking, zij thans gemiddeld ouder zijn. Door dit verschil in leeftijdsopbouw zal het percentage katholieken in de Nederlandse samenleving alleen al om demografische redenen kleiner worden. Al zouden alle katholieken katholiek blijven, dan nóg zal hun aantal de komende jaren afnemen. En omdat kerkverlating volgens de kerkelijke administratie nauwelijks voorkomt - het is onder katholieken ongebruikelijk om het kerklidmaatschap formeel op te zeggen - wordt het dalend aantal katholieken vooral door demografische factoren bepaald: de aanwas van nieuwe, jonge leden blijft ver achter bij het wegvallen van ouderen door sterfte.

3 Aantal zielzorgeenheden

Het grootste deel van de zielzorgeenheden bestaat uit parochies. Een zeer klein deel heeft de status van rectoraat of vicariaat en wordt ook wel met de term 'quasi parochie' aangeduid. De laatstgenoemde zijn zielzorgeenheden die (nog) niet de kerkjuridische status van parochie hebben. Dat kan het geval zijn als het om een kleine eenheid gaat, of een die pas opgericht is en waarvan de levensvatbaarheid nog moet blijken; het kan ook samenhangen met een bijzondere situatie. In het vervolg zullen wij al deze zielzorgeenheden gemakshalve 'parochie' noemen.

Tabel 3.1 - Parochies en parochie-omvang, 1960-1998

per 31 december	aantal parochies	toe- of afname	index (1970=100)	gemiddeld aantal parochianen
1960	1.649	-----	90	2.829
1965	1.817	+ 168	99	2.761
1970	1.839	+ 22	100	2.893
1975	1.797	- 42	98	3.038
1980	1.791	- 6	98	3.142
1985	1.778	- 13	97	3.112
1990	1.744*	- 34	95	3.188
1995	1.687	- 57	92	3.192
1998	1.660	- 27	90	3.121

* Correctie ten opzichte van het vorige vijfjaaroverzicht met een totaal van 1.754 parochies.

In de jaren zestig neemt het aantal parochies toe; eind 1967 wordt het grootste aantal bereikt, namelijk 1.852 parochies. Ten opzichte van 1960 was dat een toename met 203 parochies. Die groei is verklaarbaar, als men bedenkt dat tussen 1955 en 1970 het aantal katholieken met ongeveer een kwart (ruim een miljoen) toenam; daarnaast hing zij samen met de bouw van nieuwe woonwijken en met een hoge kerkelijke participatie onder katholieken. Sindsdien is het parochiebestand echter met bijna eenzelfde aantal afgenomen tot 1.660 in 1998.

Toename en daling vertonen hetzelfde patroon dat we eerder bij het kerklidmaatschap al tegenkwamen: eerst neemt de groei af, vervolgens gaat deze over in een daling die aanvankelijk nog klein blijft, maar daarna groter wordt. De enige uitzondering daarop is de forse daling tussen 1970 en 1975. Deze komt bijna in zijn geheel (nl. 40 van de 42 parochies) voor rekening van het bisdom 's-Hertogenbosch, waar in die jaren een groot aantal stadsparochies in Tilburg, Eindhoven, Nijmegen, 's-Hertogenbosch en Helmond werden samengevoegd tot districts-parochies. Overigens zij erop gewezen, dat er meer parochies zijn opgeheven dan tabel 3.1 doet vermoeden; dat is omdat er daarnaast ook nog steeds nieuwe parochies bijkomen (in nieuwe stadswijken), ook al is dat op beperkte schaal.

Omdat het parochiebestand vanaf 1967 inkrimpt, maar het ledenbestand tot eind 1982 nog groeit, neemt het gemiddelde aantal katholieken per parochie toe van 2.761 in 1965 tot 3.142 in 1980. Daarna blijft dat gemiddelde betrekkelijk stabiel. Dat betekent derhalve dat sinds 1980 het aantal parochies naar verhouding even veel is afgenomen als het aantal katholieken.

Hoe de ontwikkelingen per bisdom zijn verlopen, laat tabel 3.2 zien.

Tabel 3.2 - Parochies en parochie-omvang per bisdom, 1970-1998

per 31 dec.	Groningen	Utrecht	Haarlem	Rotterdam	Breda	Den Bosch	Roermond	Nederland
Aantal parochies								
1970	100	354	221	204	172	438	350	1.839
1980	102	357	217	205	169	382	359	1.791
1990	91	352*	208	200	164	370	359	1.744
1995	85	347	190	194	157	364	350	1.687
1998	85	341	178	189	149	363	348	1.660
index (1970=100)								
1980	102	101	98	100	98	87	103	97
1990	91	99	94	98	95	84	103	95
1995	85	98	86	95	91	83	100	92
1998	85	96	81	93	87	83	99	90
Gemiddeld aantal parochianen								
1970	1.205	2.525	3.369	3.990	2.995	3.007	2.613	2.893
1980	1.378	2.656	3.396	3.833	3.226	3.801	2.838	3.142
1990	1.499	2.622	3.287	3.873	3.311	3.863	2.980	3.188
1995	1.482	2.584	3.107	3.597	3.364	4.030	3.083	3.192
1998	1.424	2.501	2.985	3.291	3.452	4.004	3.120	3.121
index (1970=100)								
1980	114	105	101	96	108	126	109	108
1990	124	104	98	97	111	128	114	110
1995	123	102	92	90	112	134	118	110
1998	118	99	89	82	115	133	119	108

* Correctie ten opzichte van het vorige vijfjaaroverzicht (zie tabel 3.1).

Sinds 1970 is in alle bisdommen het aantal parochies verminderd, maar de mate waarin dat gebeurt, varieert sterk. De reductie is het grootst geweest in het bisdom Haarlem (- 19%) en het kleinst in het bisdom Roermond (- 1%). Ook in de bisdommen Utrecht (- 4%) en Rotterdam (-7%) is de reductie beperkt gebleven, in de overige bisdommen is zij veel groter geweest.

Ook het moment van reductie is heel verschillend. Zo is het aantal parochies in het bisdom 's-Hertogenbosch sinds 1980 nog slechts in beperkte mate verminderd; daar heeft de reductie voor een groot deel al in de jaren zeventig plaatsgevonden door de vorming van districtsparochies in grote steden, zoals reeds gemeld. In de bisdommen Groningen, Breda en vooral Haarlem is het aantal parochies pas na 1980 sterk afgenomen. Voor wat het bisdom Haarlem betreft komt een groot deel daarvan voor rekening van Amsterdam: daar is het pastoraat drastisch gereorganiseerd. In het bisdom Roermond is het aantal parochies tot nu toe nagenoeg gelijk gebleven; dat zal de komende tijd gaan veranderen, omdat er plannen bestaan voor een forse inkrimping van het parochiebestand. Ook in andere bisdommen bestaan trouwens plannen voor een verdere reductie van het aantal parochies.

Per bisdom variëren de parochies sterk in grootte. In het bisdom Groningen zijn ze betrekkelijk klein: gemiddeld minder dan 1.500 parochianen; en in het bisdom 's-Hertogenbosch op dit moment het grootst: ruim 4.000 parochianen. Dat is niet altijd zo geweest, want in de jaren zeventig waren de parochies in de bisdommen Haarlem en vooral Rotterdam het grootst. Maar juist in deze twee bisdommen is het gemiddelde aantal parochianen verminderd.

Vanaf 1980 is de parochiegrootte op landelijk niveau stabiel gebleven. Maar voor de afzonderlijke bisdommen ziet het beeld er heel anders uit. Dan is er eerder sprake van een tweedeling. In de drie zuidelijke bisdommen zijn de parochies sinds 1980 gemiddeld groter geworden, in de vier noordelijke bisdommen gemiddeld kleiner. Het bisdom Groningen is daar een uitzondering op, in die zin dat de parochiegrootte daar pas sinds 1990 aan het afnemen is. Het moge duidelijk zijn: hoe groter een parochie is, des te minder tijd heeft een pastor gemiddeld tot zijn beschikking voor een parochiaan; uiteraard geldt dat onder de voorwaarde van *ceteris paribus* (dat andere relevante factoren gelijk zijn). Onder die voorwaarde gaat op, dat er voor de zuidelijke katholieken gemiddeld minder pastorale begeleiding is dan voor de noordelijke katholieken.

De parochiegrootte resulteert uit het aantal katholieken en het aantal parochies. Zij neemt toe, als het aantal katholieken groeit of het getal der parochies vermindert; zij neemt af, als het omgekeerde zich voordoet. Zo wordt de toename van de parochiegrootte in Roermond veroorzaakt door een groeiend aantal katholieken (bij een nagenoeg gelijk blijvend aantal parochies). Bij een drastische reductie van het aantal parochies, conform de bestaande plannen, zal de parochiegrootte navenant toenemen. In de bisdommen Breda en 's-Hertogenbosch is de parochie-omvang groter geworden, doordat het aantal parochies sneller is verminderd dan het aantal katholieken. In de bisdommen Haarlem en Rotterdam nemen zowel het aantal parochies als het aantal katholieken af, maar de laatste veel sterker dan de eerste, met als gevolg dat de parochies er veel meer zijn ingekrompen dan elders in het land.

4 Initiatiesacramenten: doopsel, eerste communie en vormsel

De aantallen doopsels, eerste communies, vormsels en toetredingen geven een indicatie van de instroom van nieuwe leden, alsmede van het succes van die instroom. Immers, wanneer iemand gedoopt wordt, maar (enige jaren) later niet de eerste communie doet, noch gevormd wordt, duidt dat op een breuk in de initiatie (uitgezonderd uiteraard wanneer overlijden of migratie daarvan de reden is). We beginnen met een overzicht van het aantal doopsels van kinderen.

4.1 Het doopsel

Het aantal dopelingen varieert met het aantal geboortes. In de onderstaande tabel wordt daarom ook het dooppercentage vermeld, dat weergeeft hoeveel procent van de levendgeborenen in de katholieke kerk is gedoopt.

Tabel 4.1 - Aantal levendgeborenen en in de r.-k. kerk gedoopten, alsmede het dooppercentage en de afname daarvan, 1955-1998

jaar	levend-geborenen	aantal doopsels	% gedoopt	afname van dooppercentage	% katholieken in Nederland
1955	229.222	104.102*	45,4	-----	39,9
1960	239.128	108.193*	45,2	0,2	40,4
1965	245.216	104.672*	42,7	2,5	40,5
1970	238.912	92.000**	38,5	4,2	40,5
1975	177.876	60.252	33,9	4,6	39,8
1980	181.294	55.853	30,8	3,1	39,5
1985	178.136	49.970	28,1	2,7	38,1
1990	197.965	51.062	25,8	2,3	37,0
1991	198.665	51.541	25,9		36,7
1992	196.734	50.713	25,8		36,3
1993	195.748	48.364	24,7		36,0
1994	195.611	48.167	24,6		35,4
1995	190.513	46.428	24,4	1,4	34,8
1998	199.408	43.195	21,7	2,7	32,9

* Zie: Poeiz (1971:20).

** Schatting.

Sinds 1960 is het aantal doopsels in de katholieke kerk afgenomen van ruim 108.000 naar 43.195 in 1998; dat is een teruggang van 60%. Voor een deel komt dat, omdat het hoge geboorte-aantal van de jaren zestig sindsdien niet meer gehaald is. De toename van het aantal geboortes sinds de tweede helft van de jaren tachtig resulteerde weliswaar in een groeiend aantal doopsels, maar dat was slechts van beperkte duur.

Daarnaast worden er verhoudingsgewijs steeds minder kinderen gedoopt; dat is vanaf 1955 het geval. Aanvankelijk was de afname van het dooppercentage nog gering, maar tussen 1965 en 1980 daalde het van 42,7% naar 30,8%, een verlies van 12 procentpunten. Daarna is het dooppercentage minder snel gedaald. Sinds 1995 gaat de daling harder: in de drie jaar tussen 1995 en 1998 is het dooppercentage meer afgenomen (2,7 procentpunten) dan in de twee voorafgaande perioden van vijf jaar (resp. 1,4 en 2,3 procentpunten).

De ontwikkeling van het aantal doopsels maakt het mogelijk voorspellingen te doen over het toekomstig ledental van de katholieke kerk in Nederland. Wanneer de grote doopcohorten uit de jaren vijftig en zestig zullen overlijden - uitgaande van een gemiddelde levensduur van tachtig jaar zal dat rond 2030/2040 zijn - en wanneer het aantal doopsels tegen die tijd niet groter zal zijn dan thans, dan leidt dat tot een jaarlijks verlies van 60.000 leden. Als het aantal doopsels nog verder daalt - en er zijn weinig tekenen die op wat anders wijzen - dan zal het jaarlijkse ledenverlies tegen die tijd nóg groter zijn.

De hoogte van het dooppercentage heeft gevolgen voor het procentuele aandeel van de katholieken in de Nederlandse bevolking. Het komt erop neer dat, als het dooppercentage hoger ligt dan het percentage katholieken, het laatste een stijgende tendens vertoont. Ligt het dooppercentage onder dat niveau, dan zal het percentage katholieken afnemen. Het eerste deed zich voor tot 1965, sindsdien doet het tweede zich voor (zie tabel 4.1, vierde en zesde kolom). Op dit moment ligt het dooppercentage 11 procentpunten onder het percentage katholieken in de landelijk bevolking. Dat laatste percentage zal daarom voorlopig blijven dalen. Pas als het dooppercentage niet meer lager ligt, zal het percentage katholieken zich stabiliseren, afgezien van andere invloeden als migratie of bekeringsen c.q. kerkverlating.

In het vorige vijfjaaroverzicht (Van Hemert 1992) is erop gewezen dat uit een groot aantal onderzoeken blijkt dat er een overeenkomst bestaat tussen het dooppercentage en het percentage dat zich in steekproefonderzoeken als katholiek beschouwt. Deze overeenkomst doet zich nog steeds voor. In 1998 ligt het dooppercentage op 21,7% en in het laatste *God in Nederland*-onderzoek noemde 21% van de Nederlandse bevolking zich katholiek (zie ook hoofdstuk 2.1). Het dooppercentage geeft dus nog steeds een goede indicatie voor de ontwikkeling van het aantal inwoners van Nederland, dat zich volgens eigen zeggen als katholiek beschouwt.

In hoofdstuk 2.2 stelden wij vast, dat de Nederlandse katholiek in toenemende mate een 'zuidelijke katholiek' is. In 1955 woonde 50,7% van de katholieken in de drie zuidelijke bisdommen, in 1998 was dat toegenomen tot 58,9%. Die tendens zet zich door, wanneer we de doopcijfers nader beschouwen. Immers, in 1990 werd 59,3% van alle doopsels toegediend in een van de drie zuidelijke bisdommen, in 1995 was dat 60,3% en in 1998 60,5%.

4.2 Eerste communie en vormsel

Na het doopsel zijn de eerste communie en het vormsel de volgende stappen op de weg van de kerkelijke initiatie. De eerste communie vindt tegenwoordig over het algemeen plaats aan het eind van groep 4 van de basisschool (op 8-jarige leeftijd), het vormsel in groep 8 (op 12-jarige leeftijd), hoewel er in sommige bisdommen, vooral het bisdom Groningen, de neiging bestaat om dat te verschuiven naar een latere leeftijd (16 of 18 jaar). Het aantal eerste communies en vormsels hangt derhalve samen met de omvang van de doopcohorten van 8 c.q. 12 jaar eerder. Tabel 4.2 geeft daarom niet alleen de aantallen, maar relateert deze aan de respectievelijke doopcohorten.

Tabel 4.2 - Aantal eerste communies en vormsels, 1960-1998 (gerelateerd aan de doopcohorten van 8 c.q. 12 jaar eerder)

jaar*	eerste communies		vormsels	
	aantal	in % van het aantal gedoopte kinderen	aantal	in % van het aantal gedoopte kinderen
1960	98.019	-----	79.509	-----
1977	86.860	88,7	84.262	80,5

1980	74.178	92,2	74.559	77,2
1985	53.284	90,7	57.412	80,3
1990	46.333	88,7	40.031	70,2
1991	45.187	89,8	39.226	70,3
1992	44.836	86,9	37.331	66,8
1993	44.302	88,7	36.177	65,8
1994	44.489	86,3	33.360	63,9
1995	45.001	88,2	32.172	63,9
1998	44.673	87,5	31.469	61,0

* Voor de jaren 1963 tot en met 1976 ontbreken de cijfers over eerste communies en vormsels.

Het aantal eerste communies is tussen 1960 en 1998 van bijna 100.000 teruggelopen tot ongeveer 45.000. Gerelateerd aan het aantal kinderen dat 8 jaar eerder gedoopt was, is het vanaf 1977 echter betrekkelijk constant gebleven: van alle gedoopte kinderen deed door al deze jaren heen telkens zo'n 87-92% de eerste communie. De terugval in het aantal eerste communies komt dus nagenoeg volledig doordat het aantal doopsels sterk is verminderd.

Bij het vormsel ligt dat anders. De terugval daar is ook een gevolg van het verminderde aantal gedoopte kinderen, maar niet alleen dat. Naar verhouding worden steeds minder kinderen gevormd. In de jaren zeventig en beginjaren tachtig was dat nog zo'n 80% van al degenen die eertijds gedoopt waren. Daarna zakt dat tot 70% in 1990 en loopt systematisch terug naar bijna 60% in 1998. Gekscherend zei men enige tijd geleden wel eens, dat het vormsel de viering van het afscheid van de kerk was; thans moet geconstateerd worden, dat het steeds vaker voorkomt, dat kinderen het vormsel niet meer ontvangen en dat de kerkelijke initiatie ergens tussen eerste communie en vormsel al stagneert

Het resultaat van de kerkelijke initiatie kan nog op een andere manier in beeld worden gebracht. In tabel 4.3 relateren we het aantal dopelingen, eerste communicanten en vormelingen daartoe aan eenzelfde geboortecohort. We geven daarmee aan, welk deel van het aantal levend- geboren en in een bepaald jaar in datzelfde jaar gedoopt is, acht jaar later de eerste communie deed en twaalf jaar later gevormd werd.

Tabel 4.3 - Aantal en percentages dopelingen, eerste communicanten en vormelingen van eenzelfde geboortecohorten (1967-1998)

geboorte- jaar	aantal levend- geborenen	gedoopt:		eerste communicanten		vormelingen			
		aantal	(%)	(jaar)	aantal	(%)	(jaar)	aantal	(%)
1967	238.678	99.741	(41,8)	('75)	92.000*	(38,6)	('79)	77.363	(32,4)
1971	227.180	86.000*	(37,9)	('79)	79.149	(34,8)	('83)	66.685	(29,4)
1975	177.876	60.252	(33,9)	('83)	59.187	(33,3)	('87)	46.901	(26,4)
1979	174.979	55.792	(31,9)	('87)	50.421	(28,8)	('91)	39.226	(22,4)
1983	170.246	50.326	(29,6)	('91)	45.187	(26,5)	('95)	32.172	(18,9)
1986	184.513	51.563	(27,9)	('94)	44.489	(24,1)	('98)	31.469	(17,1)
1987	186.667	51.020	(27,3)	('95)	45.001	(24,1)	('99)	-----	----
1991	198.665	51.541	(25,9)	('99)	-----	----	('03)	-----	----
1995	190.513	46.428	(24,4)	('03)	-----	----	('07)	-----	----
1998	199.408	43.195	(21,7)	('06)	-----	----	('10)	-----	----

* Schatting.

Van al degenen die in 1967 geboren zijn, is 42% in datzelfde jaar gedoopt, heeft acht jaar later 39% de eerste communie gedaan en is 32% nog eens vier jaar later gevormd. Men zou daarmee kunnen zeggen, dat van één op de drie Nederlanders de initiatie in de katholieke kerk volledig is geweest. Het laatste geboortecohort waarover gegevens tot en met het vormsel bekend zijn, is het cohort uit 1986. Daarvan is 28% gedoopt, deed vervolgens 24% acht jaar later de eerste communie en werd tenslotte 17% vier jaar daarna gevormd. Uit dat cohort is één op de zes volledig in de katholieke kerk geïnitieerd. Over de cohorten daarna zijn nog geen vormselgegevens beschikbaar of zij hebben de vormselleeftijd nog niet bereikt.

De verschuiving van noord naar zuid, die hierboven al enkele keren geconstateerd werd, zet zich voort, wanneer we de geografische herkomst van de eerste communicanten en vormelingen nader bezien. Tabel 4.4 geeft de meest recente ontwikkelingen weer.

Tabel 4.4 - Het percentage zuidelijke katholieken onder de katholieke bevolking en onder de dopelingen, eerste communicanten en vormelingen, 1990-1998

in percentage van	1990	1995	1998
leden	54,7	57,1	58,9
dopelingen	59,3	60,3	60,5
eerste communicanten	60,2	60,3	61,4
vormelingen	61,3	61,8	62,6

De verschuiving van noord naar zuid verloopt weliswaar geleidelijk aan, maar ook systematisch. Het verst is zij voortgeschreden onder de vormelingen: daarvan is inmiddels zo'n 63% afkomstig uit de drie zuidelijke bisdommen. Dat betekent tevens, dat de initiatie in de noordelijke bisdommen eerder stagneert dan in de zuidelijke. Op grond daarvan is te verwachten dat het zwaartepunt binnen de katholieke kerk in Nederland getalsmatig voorlopig steeds meer bij de drie zuidelijke bisdommen komt te liggen.

4.3 Toetreding van volwassenen tot de katholieke kerk

De nieuwe leden die de katholieke kerk er in ons land jaarlijks bij krijgt, bestaan voor het overgrote deel uit pasgeboren of jonge kinderen die gedoopt worden; hoofdstuk 4.1 ging daarover. Daarnaast zijn er altijd mensen die op latere leeftijd toetreden tot de kerk. Deze volwassenen worden in twee groepen onderscheiden: zij die bij hun toetreding gedoopt worden en zij die niet gedoopt worden. Dat laatste komt voor, wanneer men tevoren was aangesloten bij een andere kerk waarvan de doop door de katholieke kerk wordt erkend. Onderstaand geven we de cijfers over deze toetredingen, met de aantekening dat de gegevens over de jaren 1985 tot en met 1992 afwijken van eerdere publicaties. In de vorige twee vijfjaaroverzichten werd al betwijfeld, of de aantallen toetreders vanuit andere kerken (waarvan de doop erkend was) wel correct waren. Inmiddels zijn de gecorrigeerde gegevens over de genoemde jaren gepubliceerd (Van Dongen 1995); deze zijn hier overgenomen. Over de jaren daarvóór blijft onzekerheid bestaan over de juistheid van de aantallen toetreders die zonder opnieuw gedoopt te worden overgingen naar de katholieke kerk.

Sinds 1997 wordt een doop van personen van 18 jaar of ouder tot de volwassenendoop gerekend (en bij de toetredingen meegeteld) en wordt een doop van iemand van 17 jaar of jonger tot de 'gewone doopsels' (kinderdoop) gerekend. In de jaren daarvóór was dat niet zo helder omschreven en werd het aan de parochies zelf overgelaten of zij een doop van iemand van bijvoorbeeld 14 jaar tot een kinderdoop of een volwassenendoop rekenden.

Tabel 4.5 Toetredingen tot de r.-k. kerk, met of zonder toediening van de doop, 1960-1998

jaar*	aantal toetredingen		
	met toediening van doop	zonder doop	totaal
1960	---	---	4.282
1965	---	---	3.185
1969**	---	---	1.905
1975	417	***526	***943
1980	698	197	895
1985	586	373	959
1990	668	331	999
1991	692	397	1.089
1992	596	365	961
1993	692	312	1.004
1994	686	372	1.058
1995	648	385	1.033
1998	608	351	959

* Voor de jaren 1985 - 1992 zijn de cijfers gecorrigeerd; ze wijken daardoor af van eerdere publicaties.

** Over 1970 zijn geen gegevens bekend.

*** In afwijking van het vorige vijfjaaroverzicht.

In de jaren zestig en eerste helft zeventig is het aantal toetredingen sterk teruggelopen van ruim 4.000 naar rond de 1.000. Vanaf 1975 is het aantal toetreders tot de katholieke kerk betrekkelijk constant gebleven. Van een toename, waar de media enige tijd geleden melding van maakten, is dus geen sprake. Overigens mag het opmerkelijk genoemd worden, dat het aantal toetreders constant blijft, terwijl de meeste andere statistische gegevens een daling laten zien.

Het grootste deel van de toetredingen ging vergezeld van een doop, hetgeen betekent dat men voorheen niet tot een kerk behoorde of minstens niet tot een kerk waarvan de doop erkend wordt.

Sinds 1985 heeft ongeveer 65% van de jaarlijkse toetreders bij de overgang naar de katholieke kerk tevens het doopsel ontvangen; 35% kon toetreden zonder (opnieuw) gedoopt te worden.

Volwassenen vormen slechts een klein deel van de nieuwe leden die de katholieke kerk er jaarlijks bij krijgt. Maar omdat het aantal doopsels van pasgeboren of jonge kinderen afneemt en het aantal toetredingen van volwassenen constant blijft, neemt het relatieve aandeel van deze volwassenen onder de nieuwe leden van de katholieke kerk sinds 1975 weer iets toe, zoals tabel 4.6 laat zien.

Tabel 4.6 - Relatieve aandeel van volwassenen en kinderen onder de nieuwe leden van de katholieke kerk, 1960-1998

jaar	gedoopte kinderen		toegetreden volwassenen	
	aantal	%	aantal	%
1960	108.193	96,2	4.282	3,8
1965	104.672	97,0	3.185	3,0
1969*	97.913	98,1	1.905	1,9
1975	60.252	98,5	943	1,5
1980	55.853	98,4	895	1,6
1985	49.970	98,1	959	1,9
1990	51.062	98,1	999	1,9
1995	46.428	97,8	1.033	2,2
1998	43.195	97,8	959	2,2

* Over 1970 ontbreken gegevens over het aantal toegetreden volwassenen.

5 Huwelijken en uitvaarten

In de jaarlijkse statistieken worden niet alleen gegevens over de initiatiesacramenten (doopsels, eerste communies en vormsels) opgenomen, maar ook over de kerkelijke huwelijken en uitvaarten. Deze laatste twee komen in dit hoofdstuk aan de orde. We beginnen met de kerkelijke huwelijken (hoofdstuk 5.1), gevolgd door een overzicht van het aantal uitvaarten (hoofdstuk 5.2) en blikken terug op het totale aantal in de hoofdstukken 4 en 5 beschreven kerkelijke rituelen (hoofdstuk 5.3).

5.1 Kerkelijke huwelijken

Tabel 5.1 geeft de ontwikkeling van het totale aantal burgerlijke huwelijken in Nederland sinds 1960 en van de kerkelijk ingezegende huwelijken.

Tabel 5.1 - Burgerlijke en kerkelijk ingezegende huwelijken, 1960-1998 (absolute aantallen en percentages)

jaar	totaal Nederland (1)	waarvan: eerste huwelijken (2)	totaal r.-k. ingezegend (3)	(3) in % van (1)	(3) in % van (2)
1960	89.100	79.573	35.644	40,0	44,8
1965	108.517	99.210	44.484**	41,0	44,8
1969*	117.397	107.223	45.464	38,7	42,4
1975	100.081	87.496	35.408	35,4	40,5
1980	90.182	75.241	28.098	31,2	37,3
1985	82.747	64.538	20.299	24,5	31,5
1990	95.649	73.173	18.645	19,5	25,5
1991	94.932	71.844	17.784	18,7	24,8
1992	93.638	71.143	17.546	18,7	24,7
1993	88.273	66.638	15.836	17,9	23,8
1994	82.982	62.314	14.748	17,8	23,7
1995	81.469	61.549	14.070	17,3	22,9
1998	86.956	63.438	12.118	13,9	19,1

* Over 1970 ontbreken de gegevens over huwelijken in de katholieke kerk.

** In afwijking van het vorige vijfjaaroverzicht.

Het aantal burgerlijke huwelijken in Nederland schommelt sterk. In de jaren zestig nam het aantal sterk toe, zozeer zelfs dat er tussen 1964 en 1975 jaarlijks meer dan 100.000 huwelijken werden gesloten. Het waren de jaren waarin degenen die tot de geboortegolf behoorden, de huwelijksleeftijd bereikten. Daarna, evenals vóór die jaren, lag het aantal huwelijksluitingen tussen de 80.000 en 100.000. De enige uitzondering daarop was 1983, toen een dieptepunt werd bereikt met 78.451 huwelijksluitingen. In het begin van de jaren negentig lag het aantal huwelijksluitingen weer boven de 90.000, daarna ligt het iets lager.

Het patroon van de huwelijken die in de katholieke kerk zijn gesloten, ziet er eenvoudiger uit. Dat aantal stijgt tot ruim 45.000 in 1969 en daalt sindsdien systematisch. In 1995 waren het er 14.000: minder dan eenderde van de topjaren rond 1970. Gerelateerd aan het aantal burgerlijke huwelijken stijgt het percentage katholieke huwelijken tot 1965 tot 41% en neemt daarna af tot 14% in 1998 (zie de voorlaatste kolom van tabel 5.1); dat wil zeggen dat één op de zeven huwelijken in Nederland katholiek wordt ingezegend.

Sinds 1971 is het door een wijziging van het Burgerlijk Wetboek aanzienlijk eenvoudiger geworden om tot een echtscheiding te komen. Daardoor is het aantal tweede huwelijken in Nederland verhoudingsgewijs meer dan verdubbeld. Zo was in 1960 op een totaal van 89.000 huwelijken nog geen 10.000 daarvan een tweede huwelijk (voor beide partners of voor een van hen); in 1998 waren van de in totaal 87.000 huwelijken meer dan 23.500 tweede huwelijken. Het percentage tweede huwelijken is daarmee gestegen van 11% in 1960 naar 27% in 1998. De katholieke kerk kent echter niet de mogelijkheid van een tweede huwelijk na een echtscheiding; wél na een kerkelijke nietigverklaring van het huwelijk, maar dan is er kerkjuridisch geen sprake van een tweede huwelijk. Een tweede huwelijk is daar alleen mogelijk nadat een van de echtelieden is overleden. Het lijkt daarom beter om de ontwikkeling van het aantal katholieke huwelijken te relateren aan het aantal 'eerste huwelijken' (waarvan de beide echtelieden voor de eerste keer huwen)³. Dat is gedaan in de laatste kolom van tabel 5.1. Ook dan dalen de percentages uiteraard, maar ze liggen iets hoger en zijn een betere indicator voor de kerkbetrokkenheid van de huwendenden dan de percentages uit de voorlaatste kolom van tabel 5.1.

Huwelijken die in de katholieke kerk worden ingezegend, worden onderscheiden in homogeen katholieke huwelijken, waarvan beide huwendenden katholiek zijn, en gemengde huwelijken, waarvan een van de twee huwendenden niet-katholiek is. Bij gemengde huwelijken wordt nog onderscheid gemaakt tussen een huwelijk met een niet-katholieke christen en met een niet-christen. Tabel 5.2 geeft een overzicht van de verschuivingen die zich in dit opzicht bij de katholieke huwelijken hebben voorgedaan.

³ Overigens is de categorie huwelijken die kerkelijk ingezegend kunnen worden, ruimer dan de categorie 'eerste huwelijken'. Denk aan hertrouwen na overlijden van de partner.

Tabel 5.2 - Kerkelijk ingezegende huwelijken (1960-1998), naar kerkelijke achtergrond van de huwelijkspartners (absolute aantallen en percentages)

jaar	totaal r.-k. ingezegend (=100%)	waarvan:		
		beiden katholiek (%)	r.-k./christen (%)	r.-k./niet-christen (%)
1960	35.644	33.725 (94,6)	1.919 (5,4)	
1965	44.484**	41.270 (92,8)	3.214 (7,2)	
1969*	45.464	39.839 (87,6)	5.625 (12,4)	
1975	35.408	29.707 (83,9)	3.642 (10,3)	2.059 (5,8)
1980	28.098	23.585 (83,9)	3.025 (10,8)	1.488 (5,3)
1985	20.299	16.797 (82,7)	2.289 (11,3)	1.213 (6,0)
1990	18.645	15.355 (82,4)	2.177 (11,7)	1.113 (6,0)
1991	17.784	14.651 (82,4)	2.070 (11,6)	1.063 (6,0)
1992	17.546	14.413 (82,1)	2.055 (11,7)	1.078 (6,1)
1993	15.836	12.959 (81,8)	1.910 (12,1)	967 (6,1)
1994	14.748	12.011 (81,4)	1.875 (12,7)	862 (5,8)
1995	14.070	11.390 (81,0)	1.756 (12,5)	924 (6,6)
1998	12.118	9.946 (82,1)	1.384 (11,4)	788 (6,5)

* Over 1970 ontbreken de gegevens over huwelijken in de katholieke kerk.

** In afwijking van het vorige vijfjaaroverzicht.

Van alle huwelijken die in de katholieke kerk worden toegediend, is de laatste tijd globaal 82% een huwelijk waarvan beide partners katholiek zijn en 18% een gemengd huwelijk. Vergeleken met 1960 is het percentage gemengde huwelijken sterk toegenomen; toen was iets meer dan 5% gemengd en bijna 95% homogeen katholiek. De veranderingen die zich hier hebben voorgedaan, vonden vooral in de jaren zestig en zeventig plaats. In 1975 was al 16% van de huwelijken die toen werden gesloten, gemengd en 84% homogeen katholiek. Sindsdien is het percentage homogeen katholieke huwelijken nog slechts heel langzaam (al hoewel systematisch) gedaald tot 81% in 1995, maar in 1998 was het weer 82%. Uit onderzoek blijkt dat de kans op kerkverlating onder gemengd gehuwden groter is dan onder kerkelijk homogene huwelijken (Schepens 1991:32-35). Het is daarom niet zonder betekenis dat bijna één op de vijf huwelijken die in de katholieke kerk worden ingezegend, een gemengd huwelijk is.

In de jaren zestig werd in de statistieken bij een gemengd huwelijk geen onderscheid gemaakt tussen een huwelijk met iemand uit een andere christelijke kerk en een huwelijk met iemand die niet tot een christelijke kerk behoorde of onkerkelijk was. Sinds 1975 wordt dat onderscheid wél gemaakt. Het aantal en het percentage huwelijken van een katholiek met een niet-katholieke christen ligt ongeveer twee keer zo hoog als met een niet-christen. Die verhouding is sinds 1975 nauwelijks gewijzigd en ligt de laatste jaren globaal op 12% versus 6%.

5.2 Kerkelijke uitvaarten

In de jaarlijkse parochiestatistiek wordt gevraagd naar het aantal kerkelijke uitvaarten en welk aantal daarvan gevolgd wordt door een begrafenis of crematie; tabel 5.3 geeft een overzicht.

Tabel 5.3 - Het landelijke aantal overledenen en het aantal kerkelijke uitvaarten, naar begrafenis versus crematie (1960-1998)

jaar*	totaal aantal	r.-k.-kerkelijke	waarna:
-------	---------------	------------------	---------

				begrafenis		crematie	
				abs.	%	abs.	%
1960	87.825	33.292	37,9	---	---	---	---
1972	113.576	33.995	29,9	---	---	---	---
1975	113.737	33.040	29,0	---	---	---	---
1977	110.093	35.428	32,2	31.013	87,5	4.415	12,5
1980	114.279	33.522	29,3	27.572	82,3	5.950	17,7
1985	122.704	36.468	29,7	27.751	76,1	8.717	23,9
1990	128.824	37.883	29,4	26.785	70,7	11.098	29,3
1991	129.958	37.622	28,9	26.197	69,6	11.425	30,4
1992	129.887	38.252	29,5	26.200	68,5	12.052	31,5
1993	137.795	39.615	28,7	27.019	68,2	12.596	31,8
1994	133.471	39.262	29,4	26.325	67,0	12.937	33,0
1995	135.675	39.639	29,2	26.549	67,0	13.090	33,0
1998	137.482	38.988	28,4	25.890	66,4	13.098	33,6

* Over de jaren 1963-1971 zijn geen gegevens beschikbaar over het aantal kerkelijke uitvaarten.

Het aantal mensen dat overlijdt, neemt jaarlijks toe. In 1960 waren het er bijna 88.000, in 1998 zijn het er bijna 50.000 meer. Het is daarom niet verwonderlijk, dat het aantal kerkelijke uitvaarten in diezelfde tijd is toegenomen: van 33.000 in 1960 naar 39.000 in 1998. Maar die stijging is achtergebleven bij het landelijk gemiddelde. Als gevolg daarvan is het percentage overledenen met een kerkelijke uitvaart gedaald van bijna 38% in 1960 naar rond de 29% in de laatste jaren. Het is eigenlijk al vanaf 1972 (met uitzondering van 1977) dat het percentage kerkelijke uitvaarten betrekkelijk stabiel is en rond de 29% ligt.

Toch wekt dat stabiele percentage ten onrechte de indruk dat de generatie die overlijdt onverminderd kerkbetrokken zou zijn. Immers, toen deze generatie werd geboren - laat ons zeggen: zo'n tachtig jaar geleden - toen groeide de katholieke bevolking jaarlijks door haar hoge geboortecijfer. Bij de volkstelling van 1899 telden de katholieken ruim 431.000 kinderen onder de tien jaar, geboren dus in de jaren 1890 tot en met 1899. In die jaren werden er bij de katholieken derhalve gemiddeld 43.100 kinderen per jaar geboren⁴. Bij de volkstelling van 1909 was dat aantal gestegen tot gemiddeld 51.500 per jaar. In 1920 lag het op 58.200 per jaar en in 1930 op 69.900. Volgens de volkstelling van 1960 waren er dat voor de jaren 1951 tot en met 1960 gemiddeld 107.500 per jaar⁵. Tussen 1890/1899 en 1911/1920 groeide het jaarlijkse aantal borelingen onder katholieken met ruim 15.000. Tachtig jaar later zou men onder de stervenden *ceteris paribus* eenzelfde groei verwachten. Het feit dat deze groei achterwege blijft, hangt ongetwijfeld samen met de verminderde kerkbetrokkenheid onder katholieken. Deze verandering zal zich waarschijnlijk wel doorzetten, hetgeen betekent dat de explosieve geboortegroei onder katholieken tussen 1920 en 1960 (van 58.200 naar 107.500 per jaar) waarschijnlijk niet zal leiden tot een even grote groei van het aantal katholieke uitvaarten.

Een betrekkelijk stabiel aantal of een gelijkblijvend percentage katholieke uitvaarten op het totaal aantal overledenen duidt dus allerm minst op stabiliteit in kerkbetrokkenheid onder de katholieke

⁴ Daarbij zien we af van de effecten van kindersterfte en migratie.

⁵ Dat aantal ligt aardig in de buurt van de doopaantallen voor die jaren (zie tabel 4.1).

overledenen. In feite is ook onder hen die tot de stervensgeneratie behoren, de kerkbetrokkenheid al lang dalende.

Sinds 1977 wordt aan de parochies ook gevraagd of de kerkelijke uitvaart wordt gevolgd door een begrafenis of door een crematie. In de laatste kolommen van tabel 5.3 worden de resultaten daarvan vermeld. In de afgelopen twintig jaar is onder katholieken het aantal begrafenissen lichtelijk gedaald en het aantal crematies fors gestegen. Verhoudingsgewijs laten steeds meer katholieken zich cremieren: in 1977 werd 12,5% van alle katholieke uitvaarten gevolgd door een crematie, in 1998 is dat 33,6%. De overgrote meerderheid van de kerkelijke uitvaarten wordt gevolgd door een begrafenis, ook al slinkt dat percentage: 87,5% in 1977 en 66,4% in 1998.

5.3 Terugblik op kerkelijke overgangsriten

Een groot deel van de kerkelijke liturgie, van de catechese en van de pastorale begeleiding in parochies speelt zich af rond de overgangsriten van doop, eerste communie, vormsel, huwelijk en uitvaart. Pastores besteden er in ieder geval veel tijd aan en ook het werk van veel vrijwilligers hangt daar direct of indirect mee samen. De ontwikkelingen die zich ten aanzien van deze overgangsriten in de afgelopen veertig jaar hebben voorgedaan, worden in de volgende tabel kort samengevat.

Tabel 5.4 - Overgangsriten in de katholieke kerk: aantallen en procentuele veranderingen, 1960-1998

jaar	doopsel	eerste communie	vormsel	huwelijk	uitvaart
1960	108.193	98.019	79.509	35.644	33.292
1977	58.742	86.860	84.262	31.370	35.428
1985	49.970	53.284	57.412	20.299	36.468
1990	51.062	46.333	40.031	18.645	37.883
1995	46.428	45.001	32.172	14.070	39.639
1998	43.195	44.673	31.469	12.118	38.988
procentuele toe-/afname					
1960-1977	- 45,7%	- 11,4%	+ 6,0%	- 12,0%	+ 6,4%
1977-1995	- 21,0%	- 48,2%	- 61,8%	- 55,1%	+11,9%
1960-1998	- 60,1%	- 54,4%	- 60,4%	- 66,0%	+ 17,1%

In 1960 zijn er ongeveer drie keer zoveel dopelingen en eerste communicanten als kerkelijke uitvaarten en ruim twee keer zoveel vormelingen en huwendes (i.e. aantal huwelijken maal twee) als kerkelijke uitvaarten. Het is een kerk die alle kenmerken van een jonge en groeiende kerk vertoont.

In 1998 is dat beeld in zijn tegendeel verkeerd. Het aantal dopelingen en eerste communicanten is weliswaar nog groter dan het aantal kerkelijke uitvaarten, maar het lijkt niet lang meer te duren, of er zullen meer kerkelijke uitvaarten zijn dan dopelingen. Het aantal kerkelijke uitvaarten is inmiddels omvangrijker dan het aantal vormelingen en het is ruim anderhalf maal zo groot als het aantal huwendes. Kortom, de kenschets van een oude, inkrimpende kerk. Men kan ook het aantal huwelijksvieringen en uitvaarten met elkaar vergelijken: in 1960 zijn die aantallen ongeveer gelijk, in 1998 zijn er ruim drie keer zoveel uitvaarten als huwelijksvieringen. De dood en het einde zijn in

de dagelijkse gang van zaken in de katholieke kerk een veel groter gewicht in de schaal gaan leggen dan wat in de andere overgangsriten aan de orde is: het leven en de toekomst.

De procentuele veranderingen laten hetzelfde beeld zien: een sterke afname van de aantallen doopsels (-60%), eerste communies (-54%), vormsels (-60%) en huwelijken (-66%) en een toename van 17% van het aantal uitvaarten tussen 1960 en 1998. Overigens is er een groot verschil tussen de verschillende overgangsriten, wanneer men de ontwikkelingen in de periode vóór en na 1977 vergelijkt. Het aantal doopsels is vooral vóór 1977 sterk gedaald, eerste communies, vormsels en huwelijken daarentegen vooral in de periode na 1977. Het aantal vormsels nam in de jaren 1960-1977 zelfs nog iets toe. Het aantal uitvaarten is in beide perioden gegroeid, het sterkst in de periode na 1977.

In het begin van deze paragraaf stelden we dat de overgangsriten centraal staan in de liturgie, de catechese en de pastorale begeleiding van een parochie. Wanneer we nu de overgangsriten en parochies aan elkaar relateren, krijgen we een beeld van de omvang van de overgangsriten in een gemiddelde parochie in Nederland (zie tabel 5.5, waaraan we bovendien het gemiddelde aantal parochianen uit tabel 3.1 hebben toegevoegd).

Tabel 5.5 - Overgangsriten en leden in een gemiddelde katholieke parochie, 1965-1998

jaar	aantal parochies	aantal leden	doopsels	eerste communies	vormsels	huwelijken	uitvaarten
1965	1817	2.761	59	*52	*42	24	*19
1975	1797	3.038	34	**48	**47	20	18
1985	1778	3.112	28	30	32	11	21
1995	1687	3.192	28	27	19	8	23
1998	1660	3.121	26	27	19	7	23

* 1962.

** 1977.

Een gemiddelde parochie anno 1998 heeft iets meer dan 3.100 leden en er worden jaarlijks 26 kinderen gedoopt, er zijn 27 eerste communicanten en 19 vormelingen, 7 keer wordt er een huwelijk ingezegend en er zijn 23 uitvaarten per jaar. Ook al is het aantal parochies de afgelopen 33 jaar met bijna 10% verminderd en is het ledental met 13% gegroeid, de overgangsriten zijn er niet dienovereenkomstig toegenomen. Integendeel, in een gemiddelde parochie is het aantal doopsels, eerste communies en vormsels ruim of ongeveer gehalveerd, is het aantal huwelijken met ruim tweederde afgenomen en is alleen het aantal uitvaarten iets gestegen. In zekere zin is het pastorale werk in een gemiddelde parochie dus flink gereduceerd. Het is evenwel niet uitgesloten, dat de voorbereiding van sommige overgangsriten intensiever is geworden of dat er de laatste decennia andere werkvelden zijn aangeboord waar men zijn pastorale activiteiten op richt. Daar zijn echter geen cijfers over.

6 Het kerkbezoek in het weekend

De landelijke telling van het aantal kerkgangers dateert van 1965. Sinds dat jaar wordt het aantal bezoekers van de kerkdiensten gedurende twee weekenden geteld. Het gemiddelde van die twee weekenden wordt genomen als jaarcijfer voor het kerkbezoek. Tabel 6.1 geeft de absolute aantallen en percentages van de afzonderlijke bisdommen en voor geheel Nederland.

Tabel 6.1 - Het kerkbezoek in het weekend, naar bisdom (1965-1998)

jaar	Groningen	Utrecht	Haarlem	Rotterdam	Breda	Den Bosch	Roermond	Nederland
aantallen (x 1.000)								
1965	70,2	477,8	361,7	344,6	265,8	732,7	486,2	2.739,1
1970	*60,7	418,2	262,5	245,4	197,7	582,3	*382,9	2.149,6
1975	*48,7	311,9	171,2	163,2	141,6	411,3	287,9	1.535,8
1980	39,1	253,6	131,4	127,1	110,3	332,2	233,3	1.227,1
1985	*29,0	183,6	91,1	99,0	76,2	232,6	187,6	899,1
1990	23,8	145,4	72,1	80,9	61,1	185,8	158,9	728,0
1995	19,0	111,1	58,2	61,7	47,8	142,5	129,5	569,7
1998	16,0	95,3	51,0	53,5	40,1	124,4	116,5	496,8
index**	22,8	19,9	14,1	15,5	15,1	17,0	24,0	18,1
in procenten (t.o.v. 7 jaar en ouder)								
1965	73,9	70,7	58,2	50,5	64,1	70,8	66,5	64,4
1970***	58,5	54,0	39,6	33,8	44,5	51,3	47,9	46,3
1975	40,8	38,0	25,7	22,5	29,1	33,8	31,7	31,1
1980	30,2	29,4	19,1	17,3	22,0	25,1	24,8	23,7
1985	21,2	22,2	13,7	13,6	15,2	17,6	19,4	17,5
1990	18,6	16,9	11,1	11,0	12,1	14,0	16,0	14,0
1995	16,1	13,3	10,4	9,3	9,7	10,4	12,9	11,3
1998	14,0	11,9	10,1	9,0	8,2	9,2	11,5	10,2
index**	18,9	16,8	17,4	17,8	12,8	13,0	17,3	15,8

* Correctie t.o.v. vorige vijfjaaroverzicht.

** Index: 1965=100; de indices bij de absolute aantallen zijn berekend op basis van de exacte data.

*** De percentages over 1970 zijn herberekend op basis van Tettero 1971:30-32.

Het kerkbezoek is in de afgelopen 33 jaar gedaald van ruim 2,7 miljoen per weekend naar 497.000 bezoekers per weekend. Dat wil zeggen: in 1998 is het aantal bezoekers minder dan een vijfde van wat het was in 1965. Die daling is in de voorbije tijd niet voortdurend even sterk geweest, noch absoluut, noch relatief. Tabel 6.2 geeft een overzicht over perioden van tien jaar.

Tabel 6.2 - Tienjaarlijkse veranderingen in kerkbezoek, absoluut en relatief, 1965-1998 (met schattingen voor 2005 en 2015)

jaar	absoluut aantal kerkbezoekers	daling ten opzichte van vorige peildatum	gemiddelde daling per jaar	procentuele daling
1965	2.739.100	---	---	---
1975	1.535.800	1.200.000	120.330	44%
1985	899.100	640.000	63.670	41%
1995	569.700	330.000	32.940	37%
1998	496.800	72.900	24.300	---
2005*	358.000	**211.700	**21.170	37%
2015*	220.000	138.000	13.800	39%

* Schattingen volgens het SCP.

** Daling ten opzichte van 1995.

Tussen 1965 en 1975 daalde het aantal kerkbezoekers met gemiddeld 120.000 per jaar. Sindsdien is het verlies steeds kleiner geworden en bedroeg tussen 1995 en 1998 gemiddeld 24.000 per jaar. Volgens schattingen van het Sociaal en Cultureel Planbureau (SCP) neemt het verlies verder af tot bijna gemiddeld 14.000 voor de jaren tussen 2005 en 2015. In de laatste kolom van tabel 6.2 is de procentuele daling per tien jaar weergegeven. Ook dan blijkt de daling geleidelijk af te nemen van 44% tussen 1965 en 1975 tot 37% voor de jaren tussen 1985 en 1995. Voor de volgende decennia voorspelt het SCP overigens geen verdere afname van de procentuele daling.

Wat kan men omtrent het kerkbezoek van de katholieken in Nederland in de komende jaren verwachten? Het SCP heeft daaromtrent een prognose opgesteld, waarbij het gebruik maakte van gegevens over zelf gerapporteerde kerkgangfrequentie. Die prognose, die het al in 1994 maakte, was vooral gebaseerd op de vervanging van kerkse oudere generaties door jongere onkerkse generaties (Becker en Vink, 1994). De trend die op grond daarvan werd voorspeld, blijkt nagenoeg exact overeen te komen met de waarnemingen van de kerktellingen, die verricht zijn in de jaren 1993-1998; het prognose-model heeft zich met andere woorden tot nu toe als geldig bewezen. Vooralsnog mag de trend dan ook doorgetrokken worden: volgens het SCP is dan te verwachten dat in 2000 de wekelijkse kerkgang 449.000, in 2005 358.000, in 2010 267.000 en in 2015 220.000 zal bedragen. Het SCP tekent hierbij aan: 'In 2020 zal de traditie van de wekelijkse kerkgang bijna geheel verdwenen zijn. Zij zal vooral plaats maken voor een patroon waarin de rooms-katholieken enige malen per jaar - waarschijnlijk op hoogtijdagen - de kerk bezoeken.' (p. 74).

Terug naar tabel 6.1. Wanneer we naar de daling van de absolute aantallen in de verschillende bisdommen kijken, dan zijn twee conclusies mogelijk. De eerste is dat de daling overal zeer groot is. De tweede is, dat er desondanks verschillen tussen de bisdommen zijn. Zo is in het bisdom Roermond het kerkbezoek 'het minst' afgenomen, nl. met 76%, in het bisdom Haarlem het meest: met 86%. Het aantal kerkbezoekers is in het bisdom Haarlem thans minder dan een zevende van wat het was in 1965.

Bij de berekening van de indices van de absolute aantallen wordt geen rekening gehouden met veranderingen in ledental. Zo is het gemakkelijker om het aantal kerkbezoekers op peil te houden, wanneer het ledental stijgt dan wanneer dat ledental daalt. In tabel 2.2 is eerder aangetoond, dat het ledental sinds 1970 nergens zo sterk is afgenomen als in het bisdom Haarlem en dat het nergens zo

sterk is toegenomen als in het bisdom Roermond. Het is daarom niet zo verrassend, dat het aantal kerkbezoekers het sterkst is afgenomen in Haarlem en het minst in Roermond. De tweede helft van tabel 6.1 houdt wél rekening met veranderingen in ledental. Het kerkbezoek wordt er gerelateerd aan de populatie voor wie de zondagsplicht geldt, nl. degenen die zeven jaar of ouder zijn. Het verschil tussen de bisdommen Haarlem en Roermond verdwijnt dan nagenoeg volledig.

Van alle katholieken boven zeven jaar ging in 1965 bijna tweederde 's zondags naar de kerk. In 1998 is dat nauwelijks iets meer dan 10%. Te verwachten is, dat over één á twee jaar minder dan 10% naar de kerk gaat. Omdat het ledental van de katholieke kerk thans groter is dan in 1965 (zie tabel 2.1) en het kerkbezoekpercentage met de groei rekening houdt, is de landelijke index t.o.v. 1965 hier nóg lager dan bij de absolute aantallen, nl. 15,8 versus 18,1. Dat betekent, dat de daling van het kerkbezoek dus nóg groter is dan de absolute aantallen reeds doen vermoeden.

Zoals we eerder bij de absolute aantallen hebben gezien, blijkt ook nu bij het kerkbezoekpercentage dat de daling in de loop der jaren afneemt. Tussen 1965 en 1975 daalde het kerkbezoekpercentage met 33,3 procentpunten (een gemiddelde van 3,3 per jaar), tussen 1975 en 1985 daalde het met 13,6 procentpunten (ofwel 1,4 per jaar), tussen 1985 en 1995 met 6,2 procentpunten (dat is 0,6 per jaar) en tussen 1995 en 1998 daalde het met gemiddeld 0,4 per jaar.

Men kan zich afvragen hoe laag het kerkbezoekpercentage kan worden. Het voorbeeld van de Anglicaanse kerk in Engeland, waar het inmiddels op 2% ligt, laat zien dat het prematuur zou zijn een ondergrens te stellen.

Wanneer we naar de afzonderlijke bisdommen kijken, dan zien we dat er inmiddels drie bisdommen zijn, waar het kerkbezoekpercentage onder de 10% ligt. Dat zijn het bisdom Breda, dat met 8,2% het laagste percentage heeft, het bisdom Rotterdam (9,0%) en het bisdom 's-Hertogenbosch (9,2%). Het bisdom Groningen heeft relatief de meeste kerkbezoekers (14,0%). Het verschil in kerkbezoekpercentage tussen de bisdommen Groningen en Breda, de bisdommen met de hoogste respectievelijk laagste percentages, is 5,8 procentpunten. De onderlinge verschillen tussen de bisdommen zijn derhalve betrekkelijk gering. In 1965 waren die verschillen veel groter. Toen was het kerkbezoekpercentage in Groningen ook al het hoogst (73,9%), maar het was toen het laagst in het bisdom Rotterdam (50,5%). Het verschil tussen die twee was toen 23,4 procentpunten. De kerkbezoekpercentages van de afzonderlijke bisdommen zijn met andere woorden dicht bij elkaar komen liggen, een constatering die Van Hemert (1980:8) reeds eerder deed. Relatief echter zijn de verschillen tussen de twee uiterste bisdommen vergroot: in 1965 bedroeg het verschil in percentages 31,7% (23,4 procentpunten van 73,9%), en in 1998 was dat 41,4% (5,8 procentpunten van 14,0%). Wanneer we de indices van de kerkbezoekpercentages met elkaar vergelijken, dan zien we dat die percentages ten opzichte van de uitgangssituatie in 1965 het sterkst gedaald zijn in de bisdommen Breda en 's-Hertogenbosch (12,8 en 13,0). De andere bisdommen zitten daar met indices lopend van 16,8 (Utrecht) tot 18,9 (Groningen) nog een stuk boven. Daar moet echter direct aan worden toegevoegd, dat deze tempoverschillen in daling van kerkbezoekpercentages onverlet laten dat in alle bisdommen het kerkbezoek in de afgelopen veertig jaar sterk is teruggelopen.

Dat de kerkbezoekpercentages in de bisdommen Breda en 's-Hertogenbosch relatief zo sterk zijn teruggelopen, wordt ook zichtbaar wanneer we de bisdommen over de verschillende jaren rangordenen naar hun kerkbezoekpercentage (zie tabel 6.3).

Tabel 6.3 - Rangordening van de bisdommen naar kerkbezoekpercentage, 1965-1998

jaar	Groningen	Utrecht	Haarlem	Rotterdam	Breda	Den Bosch	Roermond
------	-----------	---------	---------	-----------	-------	-----------	----------

1965	1	3	6	7	5	2	4
1970	1	2	6	7	5	3	4
1975	1	2	6	7	5	3	4
1980	1	2	6	7	5	3	4
1985	2	1	6	7	5	4	3
1990	1	2	6	7	5	4	3
1995	1	2	4/5	7	6	4/5	3
1998	1	2	4	6	7	5	3

Door alle jaren heen is het kerkbezoekpercentage in het bisdom Groningen (op een enkele uitzondering na) het hoogst. Het aartsbisdom Utrecht is een stabiele tweede, met uitzondering van 1985, toen het met Groningen wisselde, en met uitzondering van het startjaar 1965, toen het na het bisdom 's-Hertogenbosch op de derde plaats stond. In de bisdommen Haarlem en Rotterdam waren de kerkbezoekpercentages tot in de jaren negentig het laagst, maar de laatste jaren zijn zij aan het stijgen: Haarlem van de zesde naar de vierde plaats en Rotterdam van de zevende naar de zesde plaats. De echte dalers in de rangorde zijn de bisdommen Breda en 's-Hertogenbosch. Breda pas recentelijk, maar 's-Hertogenbosch al vanaf 1965. In dat jaar stond het nog op de tweede plaats, vanaf de jaren zeventig staat het op de derde plaats, halverwege de jaren tachtig zakt het naar de vierde plaats en aan het eind van de twintigste eeuw neemt het de vijfde plaats in. Het bisdom 's-Hertogenbosch verandert wat betreft het kerkbezoekpercentage van een van de koplopers in 1965 geleidelijk aan in een van de hekkensluiters. Het bisdom Roermond neemt door alle jaren heen een middenpositie in. Samenvattend kan geconcludeerd worden, dat de laagste posities, die jaren lang door de beide Hollandse bisdommen zijn ingenomen, langzamerhand ingenomen gaan worden door de beide Brabantse bisdommen.

Wat betekent deze ontwikkeling nu voor de gemiddelde parochie in Nederland? Tabel 6.4 laat zien hoeveel mensen er gemiddeld in een doorsnee-weekend in de parochies van de verschillende bisdommen ter kerke gaan.

Tabel 6.4 - Aantal kerkbezoekers per parochie, naar bisdom (1965-1998)

jaar	Groningen	Utrecht	Haarlem	Rotterdam	Breda	Den Bosch	Roermond	Nederland
1965	755	1.369	1.659	1.706	1.519	1.712	1.381	1.507
1975	482	876	793	788	843	1.039	815	855
1985	287	520	424	490	451	612	524	506
1995	223	320	306	318	305	392	370	338
1998	188	279	286	283	269	342	335	299
zitplaatsen*	364	509	510	502	563	470	493	494

* Gemiddeld aantal zitplaatsen in parochiekerken in 1991 (Bernts 1992:10).

In 1965 kwamen in een doorsnee-parochie in het weekend gemiddeld ongeveer 1.500 mensen naar de kerk, thans zijn er dat 300. De afzonderlijke bisdommen verschillen niet zo heel veel van dit algemene beeld, met uitzondering van Groningen. In het bisdom Groningen is het aantal kerkbezoekers per parochie namelijk lager dan elders. Dat is begrijpelijk, want de parochies in Groningen hebben nog niet de helft van het aantal leden dat de parochies elders in het land hebben (zie tabel 3.2). Groningen heeft niet alleen kleine parochies, ook de kerken zijn er, gerekend naar

het aantal zitplaatsen, klein. Een parochiekerk in Groningen had in 1991 gemiddeld 364 zitplaatsen, terwijl dat in de andere bisdommen in dat jaar gemiddeld rond de 500 was.

Een vergelijking van het aantal zitplaatsen met het aantal bezoekers maakt duidelijk dat in een gemiddelde parochie volstaan zou kunnen worden met één liturgische viering per weekend. In 1965 moesten er daarentegen per parochie gemiddeld drie diensten gehouden worden om alle bezoekers te kunnen herbergen⁶, in sommige bisdommen (Haarlem, Rotterdam en vooral 's-Hertogenbosch) zelfs vier. Ook als men ervan mag uitgaan, dat de gemiddelde parochiekerk thans kleiner zal zijn dan in 1991 (het jaar waarover de gegevens over de zitplaatsen afkomstig zijn), dan nóg zal het huidige aantal kerkbezoekers veel kleiner zijn dan het aantal beschikbare zitplaatsen.

Tegen deze achtergrond is de ontwikkeling van het aantal priesters en zij die in het pastoraat werkzaam zijn, van belang. Immers, een priestertekort maakt het nodig om efficiënt met de beschikbare menskracht om te gaan. Hoe groot is dat tekort? Is er een tekort? En hoe staat het met de ontwikkeling van nieuwe ambten en diensten, zoals permanente diakens en pastoraal werk(st)ers? Een antwoord op dit soort vragen is pas mogelijk op basis van statistische gegevens over het kerkelijk kader. In de volgende hoofdstukken wordt daarop ingegaan.

⁶ Uitgaande van het in tabel 6.4 genoemde gemiddelde aantal zitplaatsen.

7 Priesters, diakens en pastoraal werk(st)ers

In dit hoofdstuk verschuift de aandacht naar een specifieke subgroep onder de katholieken: zij die door wijding (priesters en diakens), of een bisschoppelijke aanstelling (pastoraal werk(st)ers) hun leven of werk in dienst stellen van de kerk of het kerkelijk werk. Het gaat met andere woorden om de kerkelijke leiders, het kerkelijk kader of - om een term van Max Weber te gebruiken - de 'religieuze virtuozen'. Voor een goed begrip is het nodig de verschillende hier genoemde groepen nader te omschrijven.

Priesters worden onderscheiden in seculiere priesters (wereldheren) en reguliere priesters (paters of priesterreligieuzen). Niet alle reguliere priesters zijn werkzaam ten behoeve van een bisdom. Dat geldt bijvoorbeeld voor monniken, voor reguliere priesters die een taak vervullen binnen de eigen orde of congregatie en voor hen die een functie uitoefenen die niet onder de verantwoordelijkheid van een bisschop, maar van de eigen overste valt. In dit hoofdstuk beperken we ons voor wat de reguliere priesters betreft, tot hen die onder de verantwoordelijkheid van een bisschop werkzaam zijn in een van de Nederlandse bisdommen. In hoofdstuk 8, dat over de religieuzen gaat, wordt de totale groep van reguliere priesters behandeld.

Bij seculiere priesters hoeft een dergelijk onderscheid niet gemaakt te worden; zij zijn nagenoeg allen werkzaam ten behoeve van een bisdom. Dat geldt ook voor permanente diakens. Deze worden verder onderscheiden in bezoldigde en onbezoldigde diakens; de eersten hebben meestal een voltijdsaanstelling, de laatsten een deeltijdsaanstelling. Voor wat de pastoraal werk(st)ers betreft, beperken we ons tot hen die een bisschoppelijke aanstelling hebben. Zij die werkzaam zijn buiten de verantwoordelijkheid van een bisschop, maar bijvoorbeeld in dienst zijn van een stichting of van een orde of congregatie, blijven hier buiten beschouwing. Kenmerkend voor pastoraal werk(st)ers is, dat zij een daartoe geëigende theologische opleiding op academisch of h.b.o.-niveau hebben gehad. Alle anderen die een bisschoppelijke aanstelling of zending hebben, maar niet als pastoraal werk(st)er, blijven in dit hoofdstuk buiten beeld. Dat zijn bijvoorbeeld: pastoraal assistenten, parochie-assistenten, pastoraal medewerk(st)ers, districtscatecheten en dergelijke.

Een groot deel van de priesters, diakens en pastoraal werk(st)ers is werkzaam in het basispastoraat, in de parochies. Over hen zal het in 7.3 gaan; in 7.1 en 7.2 richten we ons allereerst op de totale groep van priesters, diakens en pastoraal werk(st)ers, voor zover ze werkzaam zijn ten behoeve van de Nederlandse bisdommen. In hoofdstuk 8 wordt een overzicht gegeven van alle religieuzen, niet alleen de priesterreligieuzen, maar ook de overige, niet tot priester gewijde mannelijke religieuzen (fraters of broeders) en de vrouwelijke religieuzen (zusters).

7.1 Seculiere en reguliere priesters

De statistieken over de priesters zijn geleidelijk aan opgebouwd en verbeterd. In het begin werd alleen het aantal parochiepriesters geteld. Vanaf 1965 wordt het totale aantal seculiere priesters geteld. Deze worden vanaf 1975 onderscheiden in 'actief' en 'rustend' (d.w.z. met emeritaat). Eveneens vanaf 1975 is het aantal reguliere priesters dat ten behoeve van de Nederlandse bisdommen werkt, bekend. Tabel 7.1 geeft een overzicht van de ontwikkelingen vanaf 1965 voor wat betreft de seculiere priesters.

Tabel 7.1 - Seculiere priesters in Nederland, 1965-1998

per 31 dec.		index			
-------------	--	-------	--	--	--

	totaal	(1965=100)	rustend	actief	% actief
1965	4.174	100	---	---	---
1970	3.729	89	---	---	---
1975	3.263	78	727	2.536	77,7
1980	2.746	66	855	1.891	68,9
1985	2.377	57	875	1.502	63,2
1990	2.075	50	882	1.193	57,5
1995	1.733	42	818	915	52,8
1998	1.628	39	786	842	51,7

Het totale aantal seculiere priesters in Nederland is sinds 1965 gedaald van 4.174 tot 1.628 in 1998. Dat komt neer op een daling van ruim 60%. Vanaf 1975 wordt er in de statistieken een onderscheid gemaakt tussen 'rustend' (met emeritaat) en 'actief'. In 1975 is ruim driekwart van de seculiere priesters actief; anders gezegd: tegenover elke rustende priester staan dan bijna 3,5 actieve priesters. In 1998 houden actieve en rustende priesters elkaar in kwantitatief opzicht nagenoeg in evenwicht. Na 1990 is niet alleen het totale aantal en het aantal actieve priesters dalende, maar ook het aantal rustende priesters.

Van de priesterreligieuzen (ook wel 'regulieren' genoemd) in Nederland is een deel werkzaam ten dienste van de bisdommen, zowel in als buiten de basiszielzorg (de parochie). Tezamen met de actieve seculiere priesters vormen zij het bestand aan priesters waarover de Nederlandse bisdommen beschikken. Tabel 7.2 geeft een overzicht daarvan vanaf 1975.

Tabel 7.2 - *Priesters (seculieren en regulieren) in actieve dienst in de Nederlandse bisdommen, 1975-1998*

per 31 dec.	seculieren		regulieren		totaal (=100%)	index (1975=100)
	N	%	N	%		
1975	2.536	61,0	1.620	39,0	4.156	100
1980	1.891	56,0	1.483	44,0	3.374	81
1985	1.502	56,4	1.159	43,6	2.661	64
1990	1.193	55,8	945	44,2	2.138	51
1995	915	56,8	695	43,2	1.610	39
1998	842	60,4	552	39,6	1.394	34

Het totale aantal actieve seculiere en reguliere priesters dat werkzaam is ten dienste van de Nederlandse bisdommen, is tussen 1975 en 1998 teruggelopen van 4.156 naar 1.394 (een reductie van tweederde). De vermindering was voor seculiere en reguliere priesters nagenoeg even groot. Vandaar dat de onderlinge verhouding tussen seculieren en regulieren die actief werkzaam zijn in de verschillende bisdommen, in 1998 nauwelijks verschilt van die in 1975; in de tussenliggende jaren lag het percentage reguliere priesters vier à vijf procentpunten hoger.

Het aantal priesters wordt bepaald door de jaarlijkse instroom en uitstroom. De instroom bestaat uit het aantal wijdingen, de uitstroom uit de overlijdens en ambtsverlatingen⁷. Tabel 7.3 geeft het aantal wijdingen en ambtsverlatingen weer vanaf 1961.

⁷ Daarnaast zijn er (overigens geringe aantallen) incardinaties en excardinaties: bijschrijvingen en afschrijvingen

Tabel 7.3 - Priesterwijdingen en ambtsverlatingen, bij seculariëren en regulieren (1961-1998)

periode	priesterwijdingen				ambtsverlatingen			
	seculier	regulier	totaal	per jaar	seculier	regulier	totaal	per jaar
1961-1965	411	981	1.392	278,4	29	79	108	21,6
1966-1970	213	507	720	144,0	306	612	918	183,6
1971-1975	49	120	169	33,8	227	542	769	153,8
1976-1980	41	120	161	32,2	72	111	183	36,6
1981-1985	68	37	105	21,0	23	56	79	15,8
1986-1990	96	34	130	26,0	17	17	34	6,8
1991-1995	99	17	116	23,2	10	24	34	6,8
1996-1998	76	18	94	31,3	5	10	15	5,0

Tot in de jaren zestig was het jaarlijkse aantal priesterwijdingen meer dan 250 per jaar. Daarna daalde het snel: in de jaren tachtig en eerste helft van de jaren negentig lag het rond de 25 wijdingen per jaar, voor seculariëren en regulieren tezamen. Dat was dus nog geen 10% van enkele decennia geleden. Overigens vertonen de seculariëren een andere ontwikkeling dan de regulieren. Hun dieptepunt ligt in de jaren zeventig, met gemiddeld nog geen 10 priesterwijdingen per jaar, terwijl het (voorlopig) dieptepunt voor de regulieren in de eerste helft van de jaren negentig ligt, met nog geen vier wijdingen gemiddeld per jaar. Nog een tweede opmerking is hier op zijn plaats: voorheen werden er veel meer regulieren tot priester gewijd dan seculariëren; dat was zo tot aan de jaren tachtig. Vanaf die tijd worden er meer seculiere priesters gewijd dan reguliere. Als die tendens zich doorzet, zal de katholieke kerk in Nederland wat de priesters betreft veranderen van een kerk met vooral paters, in een kerk met vooral wereldheren.

Nadat het aantal ambtsverlatingen vanaf het begin van de jaren zestig was gaan stijgen, traden er vooral tussen 1966 en 1975 veel priesters uit het ambt, per jaar gemiddeld meer dan 150. Daarna is het aantal ambtsverlatingen systematisch teruggelopen tot een niveau dat nauwelijks nog lager kan: 5 per jaar. Daarbij zij aangetekend, dat het absolute aantal ambtsverlatingen onder de regulieren altijd hoger heeft geleden dan onder de seculariëren. Dat is niet veranderd, hoewel er vanaf rond 1980 meer seculariëren dan regulieren tot priester zijn gewijd.

Men kan zich afvragen hoe het actieve priesterbestand zich zal ontwikkelen. Bij gelegenheid van het 20-jarig bestaan van het Ariënskonvikt, de priesteropleiding van het aartsbisdom Utrecht, is een prognose gemaakt van het aantal parochiepriesters in 2010 (Bernts en Spruit, 2000:9-21). De leeftijdsopbouw van de parochiepriesters in het aartsbisdom Utrecht en in de bisdommen Haarlem en Rotterdam generaliserend voor heel Nederland is een in- en uitstroombestand opgesteld, waarbij de instroom gebaseerd is op het gemiddeld aantal wijdingen van seculariëren van de afgelopen tien jaar en de uitstroom bij 65 jaar op 50% en bij 75 jaar op 100% wordt gesteld. Een en ander resulteert in een ontwikkeling van een geschat aantal van 1.060 parochiepriesters per 1-1-2000 naar 675 parochiepriesters per 1-1-2010. Ervan uitgaande dat de verhouding tussen de parochiepriesters en de priesters die in andere bedieningen werkzaam zijn gelijk blijft, kan het totaal aantal actieve

door overgang van het ene bisdom naar het andere en van de seculiere naar de reguliere levensstaat en omgekeerd.

priesters per 1-1-2010 op 844 geschat worden. Vergeleken met de situatie in 1998 zou het aantal actieve priesters dan per saldo absoluut met 550, dat is met 39,5%, gedaald zijn.

7.2 Permanente diakens en pastoraal werk(st)ers

Vanaf het begin van de jaren zeventig zijn er in ons land ook permanente diakens en pastoraal werk(st)ers. Het aantal permanente diakens is tot ongeveer 1980 nog zeer beperkt. Maar vanaf die tijd wordt het door de bisdommen gestimuleerd, aanvankelijk door enkele, later door steeds meer. Cijfers daarover zijn vanaf 1983 beschikbaar. Tabel 7.4 laat de ontwikkelingen zien vanaf 1983.

Tabel 7.4 - Aantal permanente diakens, per bisdom (1983-1998)

bisdom	1983 (*)		1985		1990		1995		1998	
Groningen	----	(—)	1	(1)	3	(3)	5	(5)	5	(3)
Utrecht	9	(2)	7	(2)	31	(5)	45	(10)	55	(11)
Haarlem	4	(4)	5	(5)	4	(4)	9	(6)	15	(8)
Rotterdam	5	(1)	10	(3)	26	(6)	30	(7)	36	(8)
Breda	1	(1)	2	(2)	5	(5)	11	(11)	17	(16)
Den Bosch	---	(—)	---	(—)	16	(6)	47	(16)	61	(24)
Roermond	9	(0)	18	(0)	35	(1)	54	(1)	56	(0)
Totaal	28	(8)	43	(13)	120	(30)	201	(56)	245**	(70)

* Tussen haakjes: aantal bezoldigde (voltijds) diakens.

** Inclusief 29 emeriti-diakens.

Het permanente diaconaat, dat door het Tweede Vaticaanse Concilie (1962-1965) werd hersteld, werd in ons land slechts aarzelend ingevoerd. Maar vanaf de jaren tachtig neemt het aantal permanente diakens gestaag toe, met ruim 14 diakens gemiddeld per jaar voor de afgelopen vijftien jaar. Het merendeel van deze diakens (ongeveer 70%) verricht zijn diaconaat op deeltijdbasis, dat wil zeggen dat men voor zijn inkomen niet afhankelijk is van het diaconaat, maar van andere - huidige of vroegere - arbeid of van een uitkering.

Er bestaan overigens nogal wat verschillen tussen de onderscheiden bisdommen. Zo kent het bisdom Roermond nagenoeg alleen onbezoldigde diakens, terwijl het bisdom Breda alleen bezoldigde diakens kent⁸. De laatsten hebben een volledige theologische opleiding gehad (op academisch of hbo-niveau), terwijl de onbezoldigde een verkorte opleiding hebben gevolgd. De bisdommen Groningen en Haarlem kenden aanvankelijk ook alleen bezoldigde voltijds-diakens, maar de laatste jaren is men daar ook onbezoldigde deeltijd-diakens gaan aanstellen. De keuze voor bezoldigde of onbezoldigde diakens (of een mix daarvan) is een beleidskeuze van het betreffende bisdom. We kunnen hier alleen de kwantitatieve gevolgen melden: bisdommen met (tot voor kort) alleen bezoldigde diakens hebben in verhouding tot de andere bisdommen tevens een gering aantal diakens.

De bisdommen Utrecht, Rotterdam en 's-Hertogenbosch kenden van meet af aan een mix van beide typen permanente diakens. Het bisdom 's-Hertogenbosch, tenslotte, is als laatste overgegaan tot het aanstellen van permanente diakens, maar heeft thans het grootste aantal diakens.

⁸ De enige uitzondering is een emeritus-diaken.

Het aantal diakenwijdingen wordt vanaf 1991 in de jaarlijkse statistieken vermeld. We volstaan met een korte vermelding daarvan; 1991: 22 wijdingen, 1992: eveneens 22, 1993: 20, 1994: 20, 1995: 13, 1996: 15, 1997: 9 en 1998: 19.

De eerste landelijke cijfers over pastoraal werk(st)ers dateren van 1975. Tabel 7.5 brengt de ontwikkelingen vanaf die tijd in beeld.

Tabel 7.5 - Pastoraal werk(st)ers, naar bisdom (1975-1998)

bisdom	1975	1980	1985	1990	1995	1998	index (1985=100)
Groningen	9	14	14	28	41	45	321
Utrecht	40	87	123	166	210	243	198
Haarlem	27	41	57	87	124	127	223
Rotterdam	23	30	28	68	97	108	386
Breda	8	50	77	93	123	137	178
Den Bosch	30	80	93	101	107	115	124
Roermond	6	---	---	---	---	---	---
totaal	143*	302	392	543	702	775	198
index (1975=100)	100	211	274	380	491	541	-----
% vrouwen	9**	15	21	31	37	39	-----

* Herberekend op basis van Van Hemert (1984:10): ook bij het bisdom 's-Hertogenbosch zijn de districts-catecheten nu buiten beschouwing gelaten.

** Dit is het percentage vrouwen in 1976 (voor 1975 is het onbekend).

Het aantal pastoraal werk(st)ers groeit gestaag, van 143 in 1975 naar 775 in 1998, ruim vijf keer zoveel als in 1975. Ten opzichte van 1985 is het aantal bijna verdubbeld (zie de laatste kolom). Ook het percentage vrouwen neemt toe, van 9 % in 1976 naar 39% in 1998. Het bisdom Utrecht heeft alle jaren door het grootste contingent pastoraal werk(st)ers gehad. 's-Hertogenbosch was aanvankelijk een goede tweede, maar daar stagneert de groei sinds 1985, zodat het thans minder pastoraal werk(st)ers heeft dan de bisdommen Breda en Haarlem.

Het bisdom Roermond heeft alleen in de beginjaren enkele pastoraal werk(st)ers gehad, maar heeft daar sindsdien om principiële redenen vanaf gezien. De pastoraal werk(st)ers die desondanks in dat bisdom werkzaam zijn, werken er buiten de verantwoordelijkheid van de bisschop en zijn in dienst van gezondheidsinstellingen, van stichtingen en van ordes en congregaties. Momenteel bestaan er bij de bisdomleiding geen principiële bezwaren meer tegen het aantrekken van pastoraal werk(st)ers. Er is alleen nog steeds geen overeenstemming over de condities waaronder en het tijdstip waarop men tot benoeming zal overgaan.

Tot slot zij opgemerkt, dat sinds 1985 het aantal pastoraal werk(st)ers in de bisdommen Haarlem, Groningen en vooral Rotterdam sterker gegroeid is dan het landelijk gemiddelde.

Bisdommen verschillen nogal sterk in grootte. Voor een juiste beoordeling van het aantal priesters, diakens en pastoraal werk(st)ers in de verschillende bisdommen, zou men ze moeten afzetten tegen de omvang van het aantal katholieken. Dat is in tabel 7.6 gedaan.

Tabel 7.6 - Aantal priesters, diakens en pastoraal werk(st)ers per 10.000 katholieken, naar bisdom (1995)

bisdom	priesters	diakens	pastoraal werk(st)ers	totaal
Groningen	3,49	0,40	3,25	7,14
Utrecht	3,61	0,50	2,34	6,45
Haarlem	3,18	0,15	2,10	5,43
Rotterdam	2,59	0,43	1,39	4,41
Breda	2,27	0,21	2,33	4,81
's-Hertogenbosch	2,58	0,32	0,73	3,63
Roermond	3,47	0,50	---	3,97
Nederland	2,99	0,37	1,30	4,66

In 1995 zijn er per 10.000 katholieken in Nederland 2,99 priesters, 0,37 diakens en 1,30 pastoraal werk(st)ers, ofwel één priester per 3.300 katholieken, één diaken per 27.000 katholieken en één pastoraal werk(st)er per 7.700 katholieken. Naar verhouding beschikt vooral het bisdom Utrecht, maar ook de bisdommen Groningen, Roermond en Haarlem over meer priesters en ligt het priesterbestand in de bisdommen Rotterdam, 's-Hertogenbosch en vooral Breda onder het landelijk gemiddelde. Voor wat de diakens betreft, hebben de bisdommen Utrecht en Roermond naar verhouding een groter aantal diakens (0,50 per 10.000 katholieken) en de bisdommen Breda en vooral Haarlem blijven achter bij het landelijk gemiddelde. Het bisdom 's-Hertogenbosch, dat in absolute zin het grootste aantal diakens heeft, komt evenwel niet boven het landelijk gemiddelde uit.

Wat de pastoraal werk(st)ers betreft, lopen de bisdommelijke gemiddelden sterker uiteen. Hoewel het bisdom Groningen, wanneer we Roermond buiten beschouwing laten, in absolute zin het geringste aantal pastoraal werk(st)ers heeft, heeft het in verhouding tot zijn ledental juist het grootste aantal pastoraal werk(st)ers, nl. 3,25 per 10.000 katholieken. Ook de bisdommen Utrecht, Breda en Haarlem liggen boven het landelijk gemiddelde. Rotterdam bevindt zich rond dat gemiddelde en het bisdom 's-Hertogenbosch ligt er met 0,73 per 10.000 katholieken ver onder. Wanneer we het aantal priesters, diakens en pastoraal werk(st)ers bij elkaar optellen en relateren aan het aantal katholieken, dan zijn het vooral de bisdommen Groningen en Utrecht die over veel pastorale krachten beschikken. Ook het bisdom Haarlem komt redelijk boven het gemiddelde uit. De bisdommen Breda en Rotterdam liggen rond het landelijk gemiddelde en de bisdommen Roermond en vooral 's-Hertogenbosch beschikken naar verhouding over de minste aantallen pastorale krachten.

Ondanks de groei van het aantal permanente diakens en pastoraal werk(st)ers is het totale aantal pastorale beroepskrachten dat werkzaam is in de Nederlandse bisdommen verminderd. Dat komt omdat het aantal priesters sterker daalde dan het aantal diakens en pastoraal werk(st)ers groeide. Het totale priesterbestand nam sinds 1975 af met 66% (zie tabel 7.2), inclusief diakens en pastoraal werk(st)ers bedroeg de daling 'slechts' 45%. Tabel 7.7 brengt dat in beeld.

Tabel 7.7 - Aantal priesters (seculieren en regulieren), permanente diakens en pastoraal werk(st)ers, voor zover in actieve dienst van de Nederlandse bisdommen, 1975-1998

per 31 dec.	priesters		diakens		past. werk(st)ers		totaal (=100%)	index (1975=100)
	N	%	N	%	N	%		
1975	4.156	96,7	---	---	143	3,3	4.299	100

1980	3.374	91,8	---	---	302	8,2	3.676	86
1985	2.661	85,9	43	1,4	392	12,7	3.096	72
1990	2.138	76,3	120	4,3	543	19,4	2.801	65
1995	1.610	64,2	195*	7,8	702	28,0	2.507	58
1998	1.394	58,4	216**	9,1	775	32,5	2.385	55

* Exclusief 6 emeriti-diakens (dat is het aantal dat voor 1994 bekend is; voor 1995 ontbreken de gegevens in deze).

** Exclusief 29 emeriti-diakens.

In 1975 bestond de groep, die met een bisschoppelijke zending binnen de katholieke kerk werkzaam was op pastoraal of theologisch gebied, voor bijna 100% uit priesters; het percentage pastoraal werk(st)ers bedroeg toen slechts 3,3%. Er was met andere woorden nauwelijks sprake van enige differentiatie; maar in het laatste kwart van de 20e eeuw is die sterk toegenomen. Eind 1998 zijn er naast elke zes priesters vier niet-priesters werkzaam: één diaken en drie pastoraal werk(st)ers. En de verwachting is, dat de groep van priesters over enkele jaren de minderheid zal vormen. Nu al zijn er veel meer diakens en pastoraal werk(st)ers als er volgens de prognose in 2010 priesters zullen zijn (nl. 844; zie p 42). En daarmee wordt het kerkelijk werk niet meer verricht door alleen ongehuwde mannen, maar door gehuwde én ongehuwde mannen én vrouwen.

7.3 Priesters, diakens en pastoraal werk(st)ers in de basiszielzorg

Het meest bekende werkveld voor priesters, diakens en pastoraal werk(st)ers, waar ook de meesten van hen werkzaam zijn, is de basiszielzorg: de parochie. In tabel 7.8 wordt een overzicht gegeven van het aantal seculiere en reguliere priesters in de basiszielzorg.

Tabel 7.8 - *Priesters (seculiere en reguliere) in de basiszielzorg (1960-1998)*

per 31 dec.	seculiere priesters		reguliere priesters			totaal in basiszielzorg (=100%)	index (1960=100)
	actief	in basiszielzorg N %	actief***	in basiszielzorg N %			
1960	---	2.987 80,8	---	708	19,2	3.695	100
1965	---	2.902 75,2	---	955	24,8	3.857	104
1970	---	2.280 66,4	---	1.153	33,6	3.433	93
1975*	2.536	2.027 63,9	1.620	1.146	36,1	3.173	86
1980	1.891	1.340** 58,6	1.483	948	41,4	2.288	62
1985	1.502	1.091 60,5	1.159	713	39,5	1.804	49
1990	1.193	880 59,6	945	597	40,4	1.477	40
1995	915	723 60,4	695	475	39,6	1.198	32
1998	842	707 64,7	552	386	35,3	1.093	30

* 1974/1975.

** In sommige statistieken vindt men het aantal van 1361 priesters.

*** Betekent hier: werkzaam ten dienste van de Nederlandse bisdommen.

Het aantal seculiere priesters dat werkzaam is in de basiszielzorg, is reeds vanaf 1960 aan het minderen. Maar doordat reguliere priesters in toenemende mate in de basiszielzorg werden ingezet, kon het totale aantal aanvankelijk nog iets stijgen tot 3.857 in 1965. Daarna is dat totale aantal gaan dalen, ondanks dat het aantal regulieren in de basiszielzorg tot 1970 nog toenam. Sindsdien neemt zowel het aantal seculiere als reguliere priesters in de basiszielzorg af, tot 1.093 in 1998; dat is 29,6% ten opzichte van 1960 en 28,3% ten opzichte van het topjaar 1965.

Vooraf in de jaren zestig is er een instroom van reguliere priesters in de parochies geweest, waardoor hun aandeel in de basiszielzorg in kwantitatief opzicht sterk steeg: van een vijfde in 1960 naar een derde in 1970. Die toename hing samen met de sluiting van klein- en groot-seminaries in die jaren en met de beëindiging van vele traditionele werkzaamheden van de reguliere priesters, zoals retraites en parochiële missies. Daardoor kwamen veel van hen beschikbaar voor het parochiële werk, juist op een moment dat het aantal seculiere priesters in de basiszielzorg sterk ging teruglopen (een afname van ruim 700 in de jaren zestig). Na 1970 is de verhouding tussen het aantal seculiere en reguliere priesters in de basiszielzorg nauwelijks meer gewijzigd.

Vanaf 1974/1975 zijn gegevens beschikbaar over het aantal pastoraal werk(st)ers in de basiszielzorg en vanaf 1983 over het aantal diakens. Tabel 7.9 geeft een overzicht van het totale aantal priesters, diakens en pastoraal werk(st)ers in de basiszielzorg.

Tabel 7.9 *Priesters, diakens en pastoraal werk(st)ers in de basiszielzorg (1970-1998)*

per 31 dec.	seculieren		regulieren		diakens		pastoraal werk(st)ers		totaal (=100%)
	N	%	N	%	N	%	N	%	
1970	2.280	66,4	1.153	33,6	---	---	---	---	3.433
1974/5	2.027	62,2	1.146	35,2	---	---	84	2,6	3.257
1980	1.340	54,1	948	38,3	---	---	189	7,6	2.477
1985	1.091	53,3	713	34,8	38	1,9	206	10,1	2.048
1990	880	47,7	597	32,4	112	6,1	254	13,8	1.843

1995	723	42,1	475	27,6	147	8,6	374	21,8	1.719
1998	707	43,1	386	23,5	171	10,4	376	22,9	1.640

De tendens is dezelfde als in tabel 7.7 naar voren kwam. Het aantal diakens en pastoraal werk(st)ers in de basiszielzorg neemt jaar op jaar toe, maar hun toename is geringer dan de daling van het aantal priesters dat werkzaam is in de parochies. Per saldo neemt de totale pastorale beroepsgroep in de basiszielzorg daardoor af. Sinds 1970 is zij ruim gehalveerd.

In de parochies bestaat thans ongeveer een derde van de pastorale beroepsgroep uit diakens en pastoraal werk(st)ers. Wanneer we dat vergelijken met de gegevens in tabel 7.7, wordt duidelijk dat pastoraal werk(st)ers naar verhouding minder in het basispastoraat worden ingezet dan priesters en diakens; want terwijl ongeveer een derde van de totale pastorale beroepsgroep uit pastoraal werk(st)ers bestaat, is het aandeel van de pastoraal werk(st)ers in de parochies nog niet een kwart. Dat brengt ons tot tabel 7.10, waarin wordt aangegeven welk deel van de betreffende groeperingen in de basiszielzorg werkzaam is.

Tabel 7.10 - *Percentage (van priesters, diakens en pastoraal werk(st)ers) dat werkzaam is in de basiszielzorg, 1975-1998*

per 31dec.	seculieren	regulieren	diakens	pastoraal werk(st)ers
1975	79,9	70,7	---	58,7
1980	70,9	63,9	---	62,6
1985	72,6	61,5	88,4	52,6
1990	73,8	63,2	93,4	46,8
1995	79,0	68,3	75,4	53,3
1998	84,0	69,9	79,2	48,5

De mate waarin de diverse groeperingen worden ingezet in het parochiepastoraat verschilt aanmerkelijk. Van de seculiere geestelijkheid en de diakens is een groter deel actief in de basiszielzorg dan van de reguliere geestelijkheid die ten behoeve van de bisdommen werkt. Maar het zijn vooral de pastoraal werk(st)ers die buiten het basispastoraat werkzaam zijn. Men kan dan denken aan de categoriale zielzorg (in instellingen voor gezondheidszorg, in het leger, in gevangenis e.d.) en aan werk op diocesaan of dekenaal niveau. Ongeveer de helft van de pastoraal werk(st)ers is daarin actief. Daarnaast moet geconstateerd worden dat het beeld, zeker voor diakens en pastoraal werkers, nogal verschilt van jaar tot jaar. Alleen bij seculieren en regulieren is een tendens te bespeuren: na een aanvankelijke daling worden seculieren sinds 1980 en regulieren sinds 1985 in toenemende mate ingezet in de basiszielzorg.

De pastorale eenheid in de basiszielzorg is de parochie. De vraag is daarom: hoeveel priesters, diakens en pastoraal werk(st)ers zijn er gemiddeld per parochie? Daarop geeft tabel 7.11 antwoord.

Tabel 7.11 - *Gemiddeld aantal priesters, diakens en pastoraal werk(st)ers per parochie, 1960-1998*

per 31 dec.	aantal parochies	aantal priesters	gemiddeld aantal priesters per parochie	aantal pr/d/pw *	gemiddeld aantal pr/d/pw per parochie
1960	1.649	3.695	2,24	3.695	2,24
1965	1.817	3.857	2,12	3.857	2,12
1970	1.839	3.433	1,87	3.433	1,87
1975	1.797	3.173	1,77	3.257	1,81

1980	1.791	2.288	1,28	2.477	1,38
1985	1.778	1.804	1,01	2.048	1,15
1990	1.754	1.477	0,84	1.843	1,05
1995	1.687	1.198	0,71	1.719	1,02
1998	1.660	1.093	0,66	1.640	0,99

* Pr/d/pw = priesters/diakens/pastoraal werk(st)ers.

In 1960 beschikte een gemiddelde parochie in Nederland over ruim twee priesters. Tegenwoordig zijn er meer parochies dan priesters, ruim anderhalf keer zoveel. Dat betekent, dat er op dit moment voor elke drie parochies twee priesters beschikbaar zijn. Rekenen we ook de diakens en pastoraal werk(st)ers mee, dan zijn er momenteel ongeveer evenveel parochies als pastorale beroepskrachten. Dat komt erop neer, dat er voor elke drie parochies gemiddeld twee priesters en één diaken of pastoraal werk(st)er beschikbaar zijn.

De taakomvang van priesters, diakens en pastoraal werk(st)ers hangt samen met het aantal parochianen. De volgende tabel geeft daarom het gemiddelde aantal katholieken weer per priester en per basispastor (dus inclusief diakens en pastoraal werk(st)ers).

Tabel 7.12 - Aantal katholieken per priester en per basispastor voor heel Nederland, 1965-1998

per 31 dec.	1965	1970	1975	1980	1985	1990	1995	1998
priester	1.301	1.550	1.721	2.455	3.067	3.764	4.495	4.740
basispastor*	1.301	1.550	1.676	2.268	2.702	3.017	3.133	3.159

* Basispastor: priesters, diakens en pastoraal werk(st)ers; in 1965 en 1970 zijn er nog geen (statistische gegevens beschikbaar over) diakens en pastoraal werk(st)ers.

In iets meer dan dertig jaar tijd is het aantal katholieken per priester ruim 3,5 keer zo groot geworden. In 1998 is er voor elke 4.740 katholieken één priester beschikbaar, tegenover 1.301 nog in 1965. Vanaf 1975 zijn er ook diakens en pastoraal werk(st)ers actief in de basiszielzorg, althans in die omvang dat ze in de statistieken worden opgenomen. Voor elke 3.159 katholieken is er in 1998 één basispastor beschikbaar. Ook dat is nog altijd meer dan in 1965 (toen er alleen priesters waren): bijna 2,5 keer zoveel, maar de verschillen in aantallen katholieken per priester en per basispastor nemen in de loop van de jaren sterk toe.

Hoe is dat per bisdom? In de volgende tabel geven we voor 1995 en 1998 de betreffende gegevens.

Tabel 7.13 - Aantal katholieken per basispastor in 1995 en 1998, naar bisdom

bisdom	1995			1998		
	aantal r.-k.	basispast.*	r.-k. per basispast.	aantal r.-k.	basispast.*	r.-k. per basispast.
Groningen	125.993	60	2.100	121.041	65	1.862
Utrecht	896.690	384	2.335	852.752	349	2.443
Haarlem	590.347	190	3.107	531.322	184	2.888
Rotterdam	697.912	213	3.277	621.985	208	2.990
Breda	528.214	148	3.569	514.380	141	3.648
Den Bosch	1.466.953	372	3.943	1.453.304	370	3.928
Roermond	1.079.149	352	3.066	1.085.734	323	3.361

Nederland	5.385.258	1.719	3.133	5.180.518	1.640	3.159
-----------	-----------	-------	-------	-----------	-------	-------

* Basispast.= het gezamenlijke aantal priesters, diakens en pastoraal werk(st)ers dat werkzaam is in het basispastoraat.

In 1995 zijn er in Nederland per basispastor 3.133 katholieken; in 1998 is dat aantal toegenomen tot 3.159. Die toename is beperkt gebleven, ondanks dat de totale beroepsgroep van priesters, diakens en pastoraal werk(st)ers in aantal is teruggelopen. Dat komt, omdat tegelijkertijd het aantal katholieken sterk is verminderd. En omdat het aantal katholieken naar verhouding ongeveer evenveel is gedaald als het gezamenlijke aantal priesters, diakens en pastoraal werk(st)ers, is het saldo (het aantal katholieken per basispastor) nauwelijks veranderd.

Per bisdom zijn er echter grote verschillen. Het bisdom 's-Hertogenbosch heeft zowel voor 1995 als 1998 het grootste aantal katholieken per basispastor: ruim 3.900. Groningen heeft het kleinste aantal: ongeveer 2.000. Tussen 1995 en 1998 is de situatie vooral verbeterd voor de bisdommen Groningen, Haarlem en Rotterdam. In de laatste twee bisdommen is dat vooral het gevolg van de sterke daling van het aantal katholieken, in Groningen is het een combinatie van toename van het aantal basispastores met een geringe daling van het aantal katholieken. Vooral in het bisdom Roermond is de situatie in dit opzicht verslechterd als gevolg van een dalend aantal pastores én een iets groter aantal katholieken.

In 1998 tekent zich meer nog dan in 1995 een tweedeling af tussen de bisdommen in het noorden en die in het zuiden. De drie zuidelijke bisdommen hebben alle meer dan 3.000 katholieken per basispastor, in de vier noordelijke bisdommen ligt dat aantal overal onder de 3.000. Dat maakt een nadere vergelijking tussen de noordelijke en zuidelijke bisdommen interessant (zie tabel 7.14).

Tabel 7.14 - Aantal katholieken per basispastor in de vier noordelijke en drie zuidelijke bisdommen van Nederland, 1985-1998

regio	1985	1990	1995	1998
Noord	2.507	2.748	2.728	2.639
Zuid	2.889	3.282	3.526	3.661
totaal	2.702	3.017	3.133	3.159

In al deze jaren (1985-1998) is het aantal katholieken waarvoor de basispastores in de vier zuidelijke bisdommen moeten zorgen, groter dan waarvoor de basispastores in de drie noordelijke bisdommen de zorg hebben. Daarenboven wordt het verschil steeds groter. In 1985 bleef dat beperkt tot gemiddeld 382 parochianen, in 1998 is het opgelopen tot gemiddeld 1.022 parochianen. Een basispastor in het zuiden heeft daarmee bijna 40% meer parochianen dan een basispastor in het noorden. En het verschil lijkt nog groter te worden, want sinds 1990 neemt het gemiddelde aantal parochianen voor de noordelijke basispastores af, terwijl het voor hun zuidelijke collega's nog steeds toeneemt.

Het aantal priesters en basispastores neemt af. Neemt daarmee de werkdruk toe? Die vraag kunnen we hier in zijn algemeenheid niet beantwoorden, want de werkdruk is afhankelijk van een groot aantal factoren en zeker niet alleen van de omvang van de werktijd. Het gemiddelde aantal parochianen is in ieder geval sinds 1965 sterk toegenomen (zie tabel 7.12). Maar is daarmee ook het beroep dat op priesters, diakens en pastoraal werk(st)ers wordt gedaan, toegenomen? Voor wat betreft de gegevens waarover wij beschikken (aantal doopsels, eerste communies, vormsels,

huwelijken, uitvaarten en aantal kerkgangers), zijn er betrekkelijk weinig aanwijzingen om die vraag bevestigend te beantwoorden, zoals tabel 7.15 laat zien.

In deze tabel zijn de gemiddelden berekend per basispastor, inclusief pastoraal werk(st)ers. Daarmee wordt niet gesuggereerd dat pastoraal werk(st)ers zouden mogen dopen, voorgaan in de Eucharistie of assisteren bij huwelijksluitingen. Bij de voorbereiding en eventuele nazorg daarvan kunnen pastoraal werk(st)ers echter wel degelijk worden ingeschakeld, zoals ook priesters en diakens betrokken zijn bij de voorbereiding van het vormselsacrament dat door de bisschop bediend wordt. Daarom lijkt het ons correct pastoraal werk(st)ers hier mee te rekenen.

Tabel 7.15 - Gemiddelde aantallen doopsels, eerste communies, vormsels, huwelijken, uitvaarten en kerkgangers per basispastor, 1960-1998

jaar	doopsels	eerste communie	vormsels	huwelijken	uitvaarten	kerkgangers
1960	29	27	22	10	9	710*
1975	18**	30***	29***	10	11	472
1985	24	26	28	10	18	439
1990	28	25	22	10	21	395
1995	27	26	19	8	23	331
1998	26	27	19	7	24	303

* In 1965.

** De daling ten opzichte van 1960 is vooral het gevolg van de sterke terugloop van het aantal doopsels (een daling van 108.000 naar 60.000), terwijl het aantal basispastores in deze jaren veel minder daalde.

*** In 1977 (het aantal basispastores in 1977 is geschat op basis van extrapolatie van de gegevens over 1974/75 en 1980).

Sinds 1960 is het aantal basispastores meer dan gehalveerd. Maar ook het aantal doopsels, eerste communies, vormsels en huwelijken is meer dan gehalveerd; die zijn verhoudingsgewijs zelfs sterker afgenomen dan het aantal basispastores, waardoor het gemiddelde aantal bedieningen van deze sacramenten per basispastor in de afgelopen 40 jaar zelfs iets is afgenomen. Het enige wat blijkens tabel 7.15 is toegenomen, is het aantal uitvaarten: van 9 per basispastor in 1960 naar gemiddeld 24 in 1998. Daar staat tegenover dat het aantal kerkgangers per basispastor meer dan gehalveerd is: van 710 in 1965 naar 303 in 1998. En als we ervan uit zouden mogen gaan, dat de kerkgangers de groep vormen die - afgezien van de vraag naar sacramenten en uitvaarten - bij tijd en wijle een beroep doet op basispastores, dan staat tegenover een toenemend aantal uitvaarten een dalend aantal kerkgangers. Als de werkdruk en werklast onder pastores is toegenomen, dan moet die, lijkt ons, afkomstig zijn van andere factoren. Uit de cijfers van tabel 7.15 kan daartoe maar moeilijk besloten worden.

Daar kan tot slot aan worden toegevoegd, dat er ook nu weer verschillen zijn tussen de noordelijke en de zuidelijke bisdommen. Er zijn per basispastor in het zuiden meer doopsels (in 1998: + 10), eerste communies (+ 12), vormsels (+ 9), huwelijken (+ 3), uitvaarten (+ 8) en kerkgangers (+ 69). Maar die verschillen zijn tussen 1985 en 1998 over het algemeen betrekkelijk stabiel gebleven.

8 Mannelijke en vrouwelijke religieuzen

Religieuzen zijn mannen en vrouwen die zich door gelofte binden aan een religieuze gemeenschap: een zogenaamde orde of congregatie. De gelofte omvat drie elementen: gehoorzaamheid aan de overste, afstand van persoonlijk eigendom (de gelofte van armoede) en het celibaat. Ordes en congregaties zijn betrekkelijk zelfstandig. Binnen het geheel van de Rooms-Katholieke Kerk nemen zij een eigen positie in: hun is een rechtmatige autonomie van leven en vooral van bestuur toegekend, naast de gezagsrelatie waarin zij staan ten opzichte van de diocesane bisschop en de Apostolische Stoel.

Een kleine groep van deze religieuzen is monnik of - de vrouwelijke variant daarvan - moniaal; zij leiden een leven van gebed en meditatie (men noemt hen daarom ook wel 'contemplatieve of beschouwende kloosterlingen') en verbinden zich met een bepaalde plaatselijke vestiging: de abdij. Zij leven en werken in principe binnen de kloostermuren van de abdij, ontvangen gasten die er enige tijd verblijven of om raad komen, maar verrichten geen pastorale arbeid buiten het klooster. De overige religieuzen wonen in kloosters (meestal gaat het dan om wat grotere groepen), in kleine groepjes of zelfstandig. Zij zijn niet aan een bepaalde plaats gebonden, dat wil zeggen: zij kunnen door hun overste elders benoemd worden of daartoe gevraagd worden. Hoewel het gebed een belangrijke plaats inneemt in het leven van deze religieuzen, ligt daar minstens in tijd niet het hoofddaccent op. Zij verrichten vele soorten van werkzaamheden. Allereerst kan dan het werk ten dienste van de eigen religieuze gemeenschap genoemd worden, zoals: bestuur, administratie, huishoudelijk werk, onderhoud van de gebouwen, het eigen kerkhof en de tuin, beheer van de eigen bibliotheek, verzorging van een eventueel communicatieblad en berichtgeving naar buiten. Religieuzen die tevens priester zijn, verrichten vele soorten van pastoraal werk, al of niet in een parochie, al of niet ten dienste van een bisdom. Ze zijn werkzaam in allerlei vormen van categoriaal pastoraat: in ziekenhuizen en verpleeghuizen, in gevangenissen, in het leger; zij verzorgen bezinningsdagen, vormingsdagen en cursussen en publiceren wetenschappelijke en niet-wetenschappelijke studies en geschriften.

De vrouwelijke religieuzen (zusters of nonnen) en mannelijke religieuzen die geen priester zijn (broeders of fraters), zijn of waren in hoofdzaak werkzaam in het onderwijs, de gezondheidszorg en allerlei vormen van diaconaal werk, vooral ten behoeve van gemarginaliseerde groeperingen, zoals: opvang van verslaafden, daklozen en vluchtelingen. Vooral via het onderwijs op allerlei niveau (van kleuteronderwijs tot universitair onderwijs) hebben zij in het verleden bijgedragen aan de geloofsoverdracht naar jongeren. Hele generaties katholieken hebben onderwijs gehad van zusters, broeders en ook paters. Daar is thans nagenoeg een eind aan gekomen, omdat het aantal zusters en broeders drastisch geslonken is en sterk vergrijsd is. Dat geldt ook voor het werk in zogenaamde missiegebieden, werk dat in hoofdzaak door religieuzen werd verricht, zowel priesters, als broeders en zusters. Tabel 8.1 geeft de ontwikkeling van het aantal religieuzen over de afgelopen 30 jaar weer, alsook terwille van de vergelijkbaarheid van de seculiere priesters.

Tabel 8.1 - Aantal vrouwelijke en mannelijke religieuzen (met Nederlandse nationaliteit en voor zover lid van een Nederlandse orde of congregatie), in binnen- of buitenland (inclusief monniken en monialen) en seculiere priesters, 1967-1998

per 31 dec.	zusters	broeders	priester-religieuzen	seculiere priesters	totaal

1967	28.613	6.265	9.287	4.101	48.266
1971	26.320	5.428	8.343	3.594	43.685
1975	24.315	4.551	6.953	3.263	39.082
1980	21.515	3.546	5.319	2.746	33.126
1985	18.573	2.963	4.678	2.377	28.591
1990	15.693	2.400	4.021	2.075	24.189
1995	12.802	1.858	3.255	1.733	19.648
1998	11.020	1.647	3.000	1.628	17.295
index (1967=100)	39	26	32	40	36

In het verleden ging het om grote aantallen religieuzen en priesters, bijna 50.000 in 1967. De jaren daarvoor heeft het boven de 50.000 gelegen. Sindsdien is er een systematische teruggang in kwantiteit; in 1998 is hun aantal 17.295, iets meer dan een derde van wat het in 1967 was. De terugloop is het sterkst onder de broeders (-74%) en de priesterreligieuzen (-68%). Onder zusters (en seculieren) is zij iets minder, hoewel nog altijd aanzienlijk (-61% en -60%).

Opvallend is dat er veel meer zusters zijn dan mannelijke religieuzen en priesters. In 1967 bestaat 59% van de totale groep uit vrouwelijke religieuzen, tussen 1980 en 1995 is dat 65% en in 1998 is het 64%. In hoeverre het hier om een actieve, werkzame groep gaat, wordt nog uit de doeken gedaan.

Zoals gezegd, bestaat een klein gedeelte van de religieuzen uit monniken en monialen. Tabel 8.2 geeft de absolute aantallen weer en de percentages binnen de betreffende groepering.

Tabel 8.2 - Aantal en percentage monialen en monniken

per 31 december	monialen		broedermonniken		priestermonniken	
	N	%	N	%	N	%
1966	1.494	5,2	---	---	---	---
1967	1.360	4,8	185*	3,0	284**	3,1
1971	1.331	5,1	176*	3,2	---	---
1975	1.255	5,2	158	3,5	241*	3,5
1980	1.115	5,2	160	4,5	209	3,9
1985	1.025	5,5	155	5,2	190	4,1
1990	896	5,7	146	6,1	169	4,2
1995	840	6,6	107	5,8	127	3,9
1998	748	6,8	106	6,4	112	3,7
index (1967=100)	55		57		39	

* Zie: Van Zoelen (1978b:9, 17 en 21).

** Zie: Van Westerlaak en Van Kemenade (1969:4).

In 1998 zijn er nog geen 1.000 monniken en monialen in Nederland, om precies te zijn: 966. In 1967 waren er dat nog 1.829, bijna twee keer zoveel. Ook nu valt op, dat er veel meer monialen zijn dan monniken. Zowel in 1967 als 1998 bestaat driekwart van de beschouwende kloosterlingen uit vrouwen. Het overwicht van vrouwen is hier dus nóg groter dan bij de totale groep van religieuzen. De relatieve teruggang is onder de moniale zusters en broedermannen nagenoeg gelijk: respectievelijk 45% en 43%. Onder de priestermonniken verloopt de teruggang sneller: sinds 1967 is hun aantal met iets meer dan 60% afgenomen.

Nog een derde punt valt hier op te merken. De teruggang onder monialen en broedermannen is geringer dan onder de totale groep van zusters en broeders (zie tabel 8.1). Als gevolg daarvan neemt het percentage monialen onder de zusters en het percentage broedermannen onder de broeders toe. Het percentage monialen groeide van 4,8% in 1967 naar 6,8% in 1998 en bij de broedermannen groeide het van 3,0% naar 6,4%. Bij de laatsten was de groei sterker dan bij de zusters. De priestermonniken laten een ander beeld zien. Tot 1990 was de teruggang daar geringer dan onder de totale groep van priesterreligieuzen; bijgevolg steeg het percentage priestermonniken van 3,1% in 1967 naar 4,2% in 1990. Maar sindsdien daalt dat percentage weer, omdat de terugval onder de priestermonniken thans groter is dan onder de totale groep priesterreligieuzen.

Terwijl zusters en priesterreligieuzen in twee categorieën uiteenvallen, namelijk monialen en monniken enerzijds en de overigen anderzijds⁹, bestaat er onder de broeders een driedeling. Naast de broedermannen zijn er broeders van zelfstandige broeders- of fraterscongregaties en broeders die deel uitmaken van priesterordes of -congregaties. Voor de volledigheid geven we voor de broeders daarom een totaal overzicht (zie tabel 8.3).

Tabel 8.3 - Aantal broeders, naar een drietal categorieën, 1967-1998

per 31 december	zelfstandige congregaties	broedermonniken	broeders in priesterordes en -congregaties	totaal
1967	3.896	185*	2.184*	6.265
1971	3.353	176*	1.899*	5.428
1975	2.642	161*	1.748*	4.551
1980	2.106	160	1.280	3.546
1985	1.752	155	1.056	2.963
1990	1.413	146	841	2.400
1995	1.093	107	658	1.858
1998	954	106	587	1.647
index (1967=100)	24	57	27	26

* Ontleend aan Van Zoelen (1978b:9).

Van de broeders behoort ongeveer 60% tot een zelfstandige broedercongregatie en 35% tot een zogenaamde priesterorde of -congregatie. In het laatste geval gaat het in hoofdzaak om broeders die in het klooster werken ten dienste van de eigen priesters (onderhoud, huishoudelijk werk en

⁹ Deze overigen worden in onderscheid van de contemplatieven aangeduid als 'religieuzen van actieve ordes en congregaties'.

dergelijke). Het zijn vooral de broeders van de zelfstandige broedercongregaties die in het onderwijs en de gezondheidszorg werkzaam zijn of waren. Onder beide categorieën broeders is de terugloop nagenoeg gelijk; sinds 1967 zijn beide met driekwart afgenomen. De broedermunniken, de broeders in abdijen van Benedictijnen, Trappisten en Cisterciënzers, zijn in aantal ook verminderd (sinds 1967 met 43%), maar in geringere mate dan de overige broeders.

De terugloop onder zusters en broeders hangt samen met het feit dat er veel meer overlijdens en uittredingen zijn dan intredingen, zoals dat ook voor priesters opgaat. Tabel 8.4 beperkt zich tot het aantal intredingen en uittredingen sinds 1967, voor zover daar gegevens over beschikbaar zijn.

Tabel 8.4 - Intredingen en uittredingen van broeders (inclusief monniken) en zusters (inclusief monialen), 1967-1998

jaar	broeders		zusters	
	intredingen	uittredingen	intredingen	uittredingen
1967	---	---	---	161
1968	56	138	---	147
1969	39	155	---	246
1970	---	161	---	269
1971	---	---	---	248
1976	---	62	48	147
1977-1980	114	140	98	325
1981-1985	80	100	84	151
1986-1990	80	68	77	103
1991-1995	52*	67*	86	58
1996-1998	39	21	31	34

* Exclusief 1991, over welk jaar geen gegevens bekend zijn.

Tot 1976 vertoont de tabel veel open plekken; het is met name opvallend dat over die jaren meer cijfers beschikbaar zijn over de uittredingen dan over de intredingen. Wat de uittredingen betreft, zijn er op grond van de beschikbare cijfers aanwijzingen te veronderstellen, dat het hoogtepunt daarvan in 1970 gelegen heeft. Bij de priesters was het aantal ambtsverlatingen in 1969 en 1970 het hoogst. Sindsdien daalt het aantal uittredingen bij broeders en zusters, op een enkele uitzondering na, systematisch. Dat ligt gezien de vergrijzing en vermindering van het aantal religieuzen ook wel voor de hand. Maar terwijl bij de priesters het aantal wijdingen al een aantal jaren groter is dan het aantal ambtsverlatingen (zie tabel 7.3), kan dat bij broeders en zusters niet gezegd worden voor wat betreft intredingen en uittredingen. Nu eens zijn er meer intredingen, dan weer meer uittredingen. Overigens blijken het bij de priesters vooral de seculieren te zijn, waar het aantal wijdingen systematisch hoger ligt dan het aantal ambtsverlatingen. De reguliere priesters laten een wisselender patroon zien. Het komt er dus op neer, dat bij elk van de drie categorieën van religieuzen (zusters, broeders en paters) de verhouding tussen intredingen/wijdingen en uittredingen/ambtsverlatingen veel ongunstiger is dan bij de seculiere priesters.

In hoofdstuk 7 hebben we gezien, dat het dieptepunt van de wijdingen bij seculieren in de jaren zeventig lag met gemiddeld nog geen tien wijdingen per jaar. Sindsdien is daar sprake van een toename van het aantal wijdingen tot 20 à 25 per jaar. Daarentegen is bij de reguliere priesters nog geen sprake van een stijging van het aantal wijdingen (met uitzondering wellicht van de laatste drie

jaar) en ook bij de broeders en zusters neemt het aantal intredingen nog niet toe (bij de zusters is het over de laatste drie jaar zelfs lager dan ooit tevoren).

Een ander opvallend verschijnsel is, dat terwijl het aantal zusters in het verleden en ook nu nog veel groter is dan het aantal mannelijke religieuzen en priesters, het aantal intredingen bij zusters op dit moment achterblijft bij het aantal intredingen en wijdingen van broeders en priesters. Bestond het kerkelijk kader (priesters, broeders en zusters) vroeger vooral uit vrouwen, thans zijn het relatief meer mannen die zich daartoe voelen aangetrokken.

Monniken en monialen vormen slechts een klein deel van het aantal religieuzen, zo bleek uit tabel 8.2; bij zusters en broeders overigens wél een steeds groter deel. Die ontwikkeling zal zich de komende jaren hoogstwaarschijnlijk doorzetten, omdat de intredingen van de laatste jaren verhoudingsgewijs nóg sterker in de richting van het monastieke leven gingen. Zo waren er tussen 1994 en 1998 bij de broeders 65 intredingen, waarvan er 28 broedermannen betrof (=43%) en bij de zusters waren er tussen 1992 en 1998 101 intredingen, waarvan 50 in het moniale kloosterleven (=50%). En dat is een aanzienlijk hoger percentage dan de 6,4% en 6,8% die de monniken en monialen thans vormen onder broeders en zusters.

Welk deel van de religieuzen is nog werkzaam of in actieve dienst? Voordat we de cijfers daaromtrent geven, is het goed te weten wat daaronder verstaan wordt. Het is duidelijk, dat zolang zusters of broeders een betaalde functie uitoefenen in het onderwijs of in de gezondheidszorg, zij in actieve dienst zijn. Voor de uitoefening van dit soort functies hanteert de overheid de pensioengerechtigde leeftijd van 65 jaar. Voor priesters is het heel gebruikelijk, dat zij ook na hun 65^e levensjaar nog werkzaam zijn in het pastoraat, ook met een officiële benoeming van de bisschop. Minder helder wordt de situatie voor religieuzen die een functie uitoefenen binnen de eigen orde of congregatie. Huishoudelijk werk, werk in de bibliotheek, administratief werk of onderhoudswerkzaamheden kan men tot in lengte van jaren, ook al is dat op bescheiden wijze, nog uitoefenen. Is men dan nog in actieve dienst? Het antwoord op die vraag werd aan de betreffende ordes en congregaties overgelaten. Het zal duidelijk zijn, dat er daardoor gemakkelijk verschil van interpretatie kan ontstaan. De laatste jaren groeide de overtuiging dat het onderscheid tussen actieve en niet-actieve religieuzen steeds minder betrouwbaar werd. Daarom is in 1998 besloten dat onderscheid niet langer te hanteren. In plaats van actief en niet-actief gebruikt men sindsdien een leeftijdsindeling: jonger dan 65 jaar versus 65 jaar en ouder. Vandaar dat tabel 8.5, waarin het aantal religieuzen in actieve dienst staat vermeld, niet verder reikt dan 1997. Overigens kwam het onderscheid tussen actieven en niet-actieven pas vanaf 1976 in de kerkelijke statistieken voor. Daar zij aan toegevoegd, dat een dergelijk onderscheid niet relevant werd geacht voor de contemplatieve kloosterlingen. Tabel 8.5 betreft daarom alleen de niet-beschouwende of actieve orden en congregaties.

Tabel 8.5- Aantal religieuzen van niet-beschouwende of actieve ordes en congregaties, die werkzaam zijn in actieve dienst, 1976-1997

per 31 dec.	zusters			broeders			priesterreligieuzen		
	totaal	werkz.	% werkz	totaal	werkz.	% werkz	totaal	werkz.	% werkz.
1976	22.481	11.651	51,8	4.000	2.616	65,4	6.486	5.448	84,0
1980	20.400	8.640	42,4	3.386	1.844	54,5	5.110	3.972	77,7
1985	17.548	4.983	28,4	2.808	1.269	45,3	4.488	3.245	72,3
1990	14.797	3.422	23,1	2.254	1.001	44,4	3.852	2.628	68,2

1995	11.962	2.583	21,6	1.751	825	47,1	3.128	1.855	59,3
1997	10.797	1.870	17,3	1.593	739	46,4	2.895	1.738	60,0
index *	48	16		40	28		45	32	

* 1976=100.32

Niet alleen het totale aantal religieuzen neemt af, ook het aantal religieuzen dat nog in actieve dienst is, neemt af. De laatstgenoemde categorie neemt zelfs veel sneller af, waardoor de vergrijzing sterk om zich heen grijpt. In 1976 was nog ruim de helft van de zusters in actieve dienst, van de broeders was dat bijna tweederde en van de priesterreligieuzen zelfs 84%. Thans zijn die percentages gedaald tot respectievelijk 17%, 46% en 60%. Het verschil is overigens opvallend - zusters zijn naar verhouding het minst nog actief, de priesterreligieuzen het meest en de broeders nemen een tussenpositie in -, tenzij er een systematisch verschil in interpretatie bestaat tussen zusters, broeders en paters voor wat betreft de betekenis van de term 'in actieve dienst'; dan zouden we aan dat verschil minder waarde moeten toekennen.

De daling van het absolute aantal werkzame religieuzen is fors: bij zusters is die daling ten opzichte van 1976 84%, bij broeders 72% en bij paters 68%. Het totale aantal werkzame religieuzen was in 1997 nog slechts 4.347. Hoeveel het er in 1960 waren is onbekend, mogelijk het tienvoudige daarvan (als we er vanuit zouden gaan, dat van de ruim 50.000 religieuzen op dat moment ongeveer 14% = 7.000 niet in actieve dienst was).

Van oudsher is een groot deel van de Nederlandse religieuzen werkzaam in de missie, buiten Europa, maar ook binnen Europa. Tabel 8.6 laat zien, welk deel van de religieuzen in actieve dienst in Nederland werkzaam is of in het buitenland. Overigens zij hier opgemerkt, dat een deel van de teruggang van de religieuzen veroorzaakt is doordat Nederlandse missionarissen zijn overgegaan naar buitenlandse (religieuze) provincies. Zonder dat zou de teruggang minder snel zijn verlopen; het zou de teruggang als zodanig niet hebben kunnen keren, daarvoor is een toename van intredingen nodig.

Tabel 8.6 - Werkterrein (Nederland versus buitenland) van religieuzen die in actieve dienst zijn en die behoren tot een niet-beschouwende, actieve orde of congregatie, 1976-1997

per 31 dec.	Zusters			Broeders			Priesterreligieuzen		
	Nederl.	buitenl.	% buitenl.	Nederl.	buitenl.	% buitenl.	Nederl.	buitenl.	% buitenl.
1976	10.151	1.500	12,9	2.024	592	22,6	2.766	2.682	49,2
1980	7.402	1.238	14,3	1.503	341	18,5	2.424	1.548	39,0
1985	4.336	647	13,0	999	270	21,3	2.088	1.157	35,7
1990	2.991	431	12,6	813	188	18,8	1.762	866	33,0
1995	2.290	293	11,3	694	131	15,9	1.452	403	21,7
1997	1.658	212	11,3	618	121	16,4	1.266	472	27,2
index*	16	14		31	20		46	18	

* 1976 =100.

Het percentage religieuzen dat als missionaris werkzaam is, loopt snel terug, sneller in ieder geval dan het totale aantal religieuzen dat in actieve dienst is (vgl. tabel 8.5). De relatieve teruggang is vooral onder priesterreligieuzen groot: in 1997 is iets meer dan een kwart van de paters die in actieve dienst zijn, werkzaam in het buitenland; in 1976 was dat bijna de helft (eind 1967 was het 52,9%).

De absolute daling van het aantal missionarissen is nóg groter: in 1997 is nog niet één vijfde over van het aantal dat in 1976 in het buitenland werkzaam was. Het totale aantal missionarissen is in 1997 net iets meer dan 800. In vergelijking met 1960 is dat een decimering; toen waren het er namelijk 8.512 (Schepens 1999:519).

In 1998 is niet meer gevraagd naar het onderscheid in actief versus niet-actief, maar naar de leeftijd, en wel volgens de tweedeling onder of boven de 65 jaar. Van zusters en broeders is ook de leeftijdsverdeling in 1975 bekend. Dat biedt de mogelijkheid een vergelijking te maken tussen 1975 en 1998. De tabellen 8.7a en 8.7b geven het resultaat weer.

Tabel 8.7a - Leeftijdsverdeling van zusters van actieve orden en congregaties en van de monialen, voor 1975 en 1998 (in percentages)

per 31 december	actieve orden en congregaties		monialen	
	< 65 jaar	65 jaar of ouder	< 65 jaar	65 jaar of ouder
1975*	52,4%	47,6%	63,5%	36,5%
1998	9,6%	90,4%	20,1%	79,9%

* Zie: Van Zoelen (1978a:8 en 14).

Tabel 8.7b - Leeftijdsverdeling van broeders van actieve orden en congregaties en van broedermannen, voor 1975 en 1998 (in percentages)

per 31 dec.	zelfstandige broedercongregaties		broeders in priesterorden en -congregaties		broedermannen	
	< 65 jaar	65 jr. e.o.	< 65 jaar	65 jr. e.o.	< 65 jaar	65 jr. e.o.
1975*	65,0%	35,0%	---	---	---	---
1998	19,6%	80,4%	35,3%	64,7%	54,7%	45,3%

* Zie: Van Zoelen (1978b:7).

Dat broeders en zusters vergrijzen, is bekend. De tabellen laten zien, in welke mate daarvan sprake is. Wat we hier nog willen onderstrepen, is het verschil tussen broeders en zusters voor wat betreft de leeftijdsverdeling en de verschillen tussen religieuzen van actieve orden en congregaties enerzijds en van contemplatieve orden anderzijds.

De leeftijdsverdeling van de broeders ziet er gunstiger uit dan van de zusters. Van de zusters van actieve orden en congregaties is nog geen 10% jonger dan 65 jaar, bij de zelfstandige broedercongregaties is in 1998 bijna 20% onder de 65 en onder de broeders van priesterorden en -congregaties is ruim een derde jonger dan 65 jaar. Een soortgelijk verschil bestaat er tussen monialen en broedermannen: van de eerstgenoemden is 20% jonger dan 65 jaar, maar bij de broedermannen is dat ruim de helft. Wanneer we bedenken dat onder mannelijke religieuzen ook het aantal intredingen hoger ligt dan onder vrouwelijke religieuzen, dan kan geconcludeerd worden dat de toekomst er voor de eerstgenoemden florissantier uitziet dan voor de laatstgenoemden.

Tot slot zij opgemerkt dat de leeftijdsverdeling er voor de contemplatieve ordes beter uitziet dan voor de religieuzen van actieve ordes en congregaties. Vooral bij de broedermunniken is het opvallend dat bijna 55% jonger dan 65 jaar is. Blijft staan, dat het algemene beeld er een van teruggang en vergrijzing is. En waar vroeger vele katholieken onderwijs en vorming genoten van zusters, broeders en paters, is daar thans nagenoeg geen sprake meer van.

9 Samenvatting

De katholieke kerk in Nederland vertoont alle kenmerken van een krimpende kerk. Dat blijkt zowel uit de ontwikkelingen in het ledenbestand, het aantal parochies, de participatie aan de sacramenten en de weekendliturgie, als het aantal priesters en het aantal mannelijke en vrouwelijke religieuzen. Zo is het aantal katholieken in 1998 in vergelijking met het 'topjaar' 1982 met bijna een half miljoen afgenomen en is het aandeel van de katholieken in de Nederlandse bevolking tussen 1970 en 1998 met 7,6 procentpunten verminderd tot 32,9%. Het aantal parochies is sinds 1967, toen het er 1.852 waren, met bijna 200 verminderd. Het aantal doopsels, eerste communies, vormsels en huwelijken is tussen 1960 en 1998 meer dan gehalveerd; het aantal huwelijken is zelfs met tweederde afgenomen. In 1965 gingen ruim 2,7 miljoen katholieken in het weekend naar de kerk; in 1998 is dat aantal gedaald tot onder de half miljoen. In percentages: in 1965 voldeed 64% van de katholieken aan zijn zondagsplicht, in 1998 nog maar 10%. Het aantal seculiere priesters daalde in ons land sinds 1965 met ruim 60% (een afname met bijna 2.550 priesters) en het aantal priesters in de basiszielzorg, zowel seculieren als regulieren, verminderde tezelfdertijd met ruim 2.750, ofwel met ruim 70%. En tot slot: sinds 1967 is het aantal zusters met bijna 17.600 verminderd (een daling van ruim 60%), het aantal broeders met ruim 4.600 (een verlies van bijna 75%) en het aantal priesterreligieuzen met ruim 6.000 (een verlies van bijna 70%).

Voorlopig gaat die dalende tendens door. Dat komt hoofdzakelijk door de ongunstige leeftijdsopbouw, zowel bij de katholieke bevolking in haar geheel, als bij de priesters en de religieuzen. Er worden steeds minder kinderen in de katholieke kerk gedoopt, met als gevolg dat op termijn ook het aantal eerste communies, vormsels en huwelijken wel moet dalen. Door de geringere aanwas van jonge katholieken veroudert de katholieke bevolking in haar geheel, met als gevolg dat op termijn ook het aantal katholieken in ons land zal blijven afnemen. Zelfs als alle kinderen die katholiek gedoopt worden, katholiek zouden blijven, dan nóg zal het totale aantal katholieken voorlopig afnemen, omdat het verlies door overlijden veel groter is dan de aanwas van jonge katholieken. Pas als het aantal doopsels zich stabiliseert (en de kerkverlating niet groter is dan de kerktoetreding), komt er uitzicht op een stabilisatie van de katholieke bevolking; maar tabel 4.1 laat zien, dat het aantal en percentage doopsels nog steeds afneemt.

Om soortgelijke redenen zal het aantal priesters en religieuzen de komende tijd blijven dalen. Er zijn te weinig priesterwijdingen of aanmeldingen van nieuwe leden voor ordes en congregaties om het verlies door overlijden en pensionering (emeritaat) goed te maken. Pas als het aantal wijdingen of nieuwe aanmeldingen zich stabiliseert, komt er op termijn uitzicht op stabilisatie van het aantal priesters en religieuzen. Maar als het aantal aanmeldingen zich, zoals bij sommige ordes en congregaties thans het geval is, stabiliseert op nul, is het duidelijk dat zo'n orde of congregatie op termijn gedoemd is om uit ons land te verdwijnen. Dat laatste is in een enkel geval al gebeurd of aanstaande, omdat men het laatste klooster van de eigen orde of congregatie heeft verlaten en zijn intrek in een klooster van een andere orde of congregatie heeft genomen. Deze ontwikkelingen gaan voorlopig door, tenzij er natuurlijk een religieuze omslag komt of er nieuwe priesters en religieuzen uit het buitenland in ons land komen wonen en werken.

Er is niet op alle gebied sprake van een daling. Zo is het aantal kerkelijke uitvaarten tussen 1960 en 1998 met 17% toegenomen en ligt thans met een aantal van bijna 39.000 uitvaarten per jaar bijna 5.700 hoger dan in 1960. Deze stijging is vooral het gevolg van het groeiende aantal katholieke geboortes in de jaren tussen 1910 en 1930, de generatie die thans gaat sterven. Toch is de toename

van het aantal uitvaarten geringer dan de toename destijds van het aantal geboortes. Dat betekent, dat velen die destijds katholiek zijn gedoopt geen kerkelijke uitvaart meer op prijs stellen, waarschijnlijk als gevolg van een geringere kerkbetrokkenheid of feitelijke kerkverlating. Gezien de voortgaande groei van het aantal katholieke geboortes en doopsels tussen 1930 en 1960 is een toename van het aantal uitvaarten in de komende jaren te verwachten. Of dat ook werkelijk het geval zal zijn, hangt af van de kerkbetrokkenheid van de betreffende generatie op het moment van overlijden.

Een groei constateerden we ook voor wat betreft het aantal permanente diakens en pastoraal werk(st)ers. Het aantal diakens is sinds 1983, toen ze voor het eerst in de kerkelijke statistieken van ons land werden opgenomen, gestegen van 28 naar 245 in 1998. Het aantal pastoraal werk(st)ers groeide van 143 in 1975 naar 775 in 1998. Het gaat hier om groeperingen die van vrij recente datum zijn. Het is daarom gezien de overige, hierboven vermelde, statistische ontwikkelingen binnen de katholieke kerk te verwachten dat er op niet al te lange termijn een eind komt aan de groei van deze groeperingen. Overigens is, zoals de tabellen 7.7 en 7.9 laten zien, de groei van het aantal permanente diakens en pastoraal werk(st)ers te gering om de daling van het aantal priesters op te kunnen vangen.

Naast alle daling of groei die er te constateren valt, is er in een aantal gevallen eerder sprake van verandering of van interne verschuiving. Zo zagen we in hoofdstuk 2, dat het relatieve aandeel van de zuidelijke katholiek, woonachtig in een van de drie zuidelijke bisdommen, in de loop der tijd groter is geworden. Er komen steeds minder katholieken, maar voor zover ze er zijn, wonen ze ook steeds minder in een van de vier noordelijke bisdommen; vooral de 'Hollandse katholiek' (de bisdommen Haarlem en Rotterdam) legt in kwantitatief opzicht steeds minder gewicht in de schaal. In toenemende mate is de Nederlandse katholiek een zuidelijke katholiek en daarmee verandert ook het karakter van de 'gemiddelde katholiek', want de zuidelijke katholiek is minder kerkbetrokken en minder orthodox (in de zin van: specifiek katholiek-gelovend) dan de noordelijke katholiek (Schepens 1997: 24).

Een tweede verschuiving binnen de katholieke bevolking is, dat deze steeds ouder wordt. Dat geldt weliswaar voor de gehele Nederlandse bevolking, maar de katholieken verouderen in sterkere mate: in 1960 was nog geen 7% van de katholieken 65 jaar of ouder, in 1998 is dat bijna 16%.

Inzake de deelname aan de sacramenten en de kerkelijke participatie zijn drie verschuivingen het vermelden waard. Allereerst neemt het percentage gemengde huwelijken toe: in 1960 was bij 5% van de trouwstellen een van de twee aangesloten bij een andere kerk of onkerkelijk, in 1998 was dat 18%. Die toename vond vooral plaats tussen 1960 en 1975, toen al 16% van de huwelijken een gemengd huwelijk was. Sindsdien is de toename nog slechts gering. Vervolgens is er bij de kerkelijke uitvaarten een procentuele groei van het aantal crematies ten opzichte van het aantal begrafenissen. Sinds 1977 is het percentage crematies toegenomen van 12% naar 34%. En tot slot is het kerkbezoek in de twee Brabantse bisdommen sterker afgenomen dan in de andere bisdommen, met als gevolg dat, terwijl het kerkbezoek voorheen het geringst was in de beide Hollandse bisdommen, dat thans voor de beide Brabantse bisdommen geldt of waarschijnlijk op korte termijn het geval zal zijn.

Voor wat de werkers in het pastoraat betreft, zijn de volgende verschuivingen te melden. Van oudsher zijn er in Nederland veel meer reguliere priesters (paters) dan seculiere. Sinds 1980 is het aantal priesterwijdingen bij de seculieren echter groter dan bij de regulieren, met als gevolg dat de katholieke kerk in Nederland wat betreft de pastorale bediening langzaam aan het veranderen is van een paterskerk in een kerk van vooral wereldheren. Zover is het voorlopig nog niet, want op dit

moment behoort slechts 35% van alle priesters tot de seculiere geestelijkheid; voorheen lag dat percentage echter nóg lager. Vervolgens is door de komst van diakens en pastoraal werk(st)ers het totale bestand van 'pastorale professionals' veel gedifferentieerder van samenstelling geworden. Inmiddels bestaat het voor een derde uit pastoraal werk(st)ers, voor tien procent uit diakens en voor bijna 60% uit priesters. Door de komst van pastoraal werksters heeft bovendien de vrouw haar intrede gedaan in het professionele pastoraat. Aanvankelijk ging het uiteraard om kleine aantallen en percentages, maar in 1998 is bijna 40% van de pastoraal werk(st)ers een vrouw; dat komt neer op 305 pastoraal werksters. Op het totale bestand van priesters, diakens en pastoraal werk(st)ers, voor zover in actieve dienst van de Nederlandse bisdommen, is het aandeel van vrouwen uiteraard geringer (namelijk 13% in 1998), maar ook dat percentage is groeiende. Een verdere groei is afhankelijk van het aantal vrouwelijke theologen dat afstudeert. En omdat de studentenpopulatie aan theologische faculteiten in toenemende mate uit vrouwen bestaat, mag *ceteris paribus* een voortgaande toename van vrouwen in het pastoraat verwacht worden (Schepens 1989:143-145; Spruit en Massaar-Remmerswaal 1997:9).

Dat het aandeel van de zuidelijke katholieken op de totale katholieke populatie groeiende is, is al vermeld, evenals het feit dat het kerkbezoek onder de Brabantse katholieken sterker is afgenomen dan onder de overige katholieken in Nederland. Omtrent de pastorale infrastructuur kan daar het volgende aan worden toegevoegd. Allereerst zij vermeld, dat de omvang van de zuidelijke parochies, en met name die in Brabant, groter is dan in de rest van Nederland. En vervolgens hebben basispastores in het zuiden bijna 40% meer parochianen onder hun hoede dan basispastores in de noordelijke bisdommen. En het zijn de basispastores in vooral weer de beide Brabantse bisdommen die er bovenuit steken met gemiddeld 46% meer parochianen (tegenover de Limburgse basispastores met gemiddeld 27% meer parochianen) dan de basispastores in het noorden. Het zou de moeite waard zijn te onderzoeken of er een verband bestaat tussen deze pastorale infrastructuur en de sterkere daling van het kerkbezoek in Noord-Brabant.

Ten aanzien van de religieuzen werd geconstateerd dat het aandeel van de monialen respectievelijk van de monniken sinds 1967 geleidelijk aan is toegenomen. Ook zij leiden weliswaar ledenverlies, maar dat verlies is geringer dan bij de actieve ordes en congregaties. Dat komt, omdat zij er beter in slagen om nieuwe leden te werven, ook al is dat minder dan vroeger. Daardoor ziet de leeftijdsopbouw er bij monialen en broedersmonniken gunstiger uit, met als gevolg dat de afname van het aantal leden bij hen langzamer verloopt. Tot slot zij vermeld, dat het aantal "roepingen" (intredingen en wijdingen) onder mannen thans groter is dan onder vrouwen. En dat is een opvallende verandering, zeker als men bedenkt dat er in het verleden (en ook nu nog) veel meer zusters waren en zijn dan mannelijke religieuzen en priesters.

Literatuur

- Becker, J.W. en R. Vink (1994). *Secularisatie in Nederland, 1966-1991. De verandering van opvattingen en enkele gedragingen*. Rijswijk: Sociaal en Cultureel Planbureau; Den Haag: VUGA.
- Bernts, A.P.J. (1992). *Omvang en gebruik van kerkelijke accommodaties. Enkele cijfers uit de statistiek van het R.-K. Kerkgenootschap in Nederland* (Memorandum nr. 269). Den Haag: KASKI.
- Bernts, T. en L. Spruit (2000). 'Priesters onder pressie. Recente ontwikkelingen rond de positie van het gewijde ambt'. In: A. Köbben, K. Dobbelaere, J. de Hart en L. van Gelder (red.). *Homo prudens. Religie, cultuur en wetenschap in de moderne samenleving*. Damon: Leende, p. 9-21.
- Dekker, G. (1992). *De stille revolutie. De ontwikkeling van de Gereformeerde Kerken in Nederland tussen 1950 en 1990*. Kampen: Kok.
- Dekker, G, J. de Hart en J. Peters (1997). *God in Nederland 1966-1996*. Amsterdam: Anthos.
- Dongen, W. van (1995). 'Begeleiding van aspirant-katholieken werkt naar alle kanten'. In: *Een-twee-een* 23: 175-176.
- Hemert, M.M.J. van (1979). *Kerkelijke gezindten. Een analyse op basis van de Volkstelling 1971* (Monografieën Volkstelling 1971, nr. 13). Den Haag: Staatsuitgeverij.
- Hemert, M.M.J. van (1980). *'En zij verontschuldigen zich.....! De ontwikkeling van het misbezoekcijfer 1966-1979* (Memorandum nr. 213). Den Haag: KASKI.
- Hemert, M.M.J. van (1984). *Permanente diakens, pastorale werkers en werksters per 1 januari 1984* (Memorandum nr. 234). Den Haag: KASKI.
- Hemert, M.M.J. van (1992). 'Kerkelijke statistiek van het R.K. Kerkgenootschap in Nederland, 1985-1990' (Memorandum nr. 264, Den Haag: KASKI). In: *Een-twee-een* (Kerkelijke documentatie nr. 7) 20:343-371.
- Poeisz, J.J. (1971). *De Rooms-Katholieke Kerk in Nederland landelijk en regionaal gezien. Gegevens per 1 januari 1970* (Memorandum nr. 183). Den Haag: KASKI.
- Schepens, Th. (1989). 'Studenten en afgestudeerden aan theologische faculteiten en universiteiten in Nederland. Een statistisch overzicht, 1977-1987'. In: *Jaarboek van het Katholiek Documentatie Centrum* 19:129-147.
- Schepens, Th. (1991). *Kerk in Nederland. Een landelijk onderzoek naar kerkbetrokkenheid en kerkverlating*. Tilburg: Tilburg University Press.

- Schepens, Th. (1997). 'De katholieke kerk en de religieuze markt in Nederland'. In: K.-W. Merks en N. Schreurs (red.), *De passie van een grensganger. Theologie aan de vooravond van het derde millennium*. Baarn: Ten Have, p. 15-26.
- Schepens, Th. (1999). 'De Nederlandse katholieken en hun kerk: een statistische documentatie'. In: W. Goddijn, J. Jacobs en G. van Tillo, *Tot vrijheid geroepen. Katholieken in Nederland 1945-2000*. Baarn: Ten Have, p. 499-525.
- Spruit, L. en J.J.M. Massaar-Remmerswaal (1997). *Statistiek rooms-katholieke theologische opleidingen 1997. De studentenaantallen van de priester- en diakenopleidingen, de theologische universiteiten en faculteiten en de hogere beroepsopleidingen in het studiejaar 1996/1997* (Memorandum nr. 300). Den Haag: KASKI.
- Tettero, J.M. (1971). *De rooms-katholieke bevolking in Nederland. Territoriale organisatie en kerkbezoek. Gegevens per 1 januari 1971* (Memorandum nr. 184). Den Haag: KASKI.
- Westerlaak, J.M. van en J.A. van Kemenade (1969). *Ambtscelibaat in een veranderende kerk. Resultaten van een onderzoek onder alle priesters, diakens en subdiakens in Nederland* (Deel 2, bijlage 2: Uitvalsanalyse). Nijmegen: Instituut voor Toegepaste Sociologie.
- Zoelen, H.F. van (1978a). *Vrouwelijke religieuzen met vestigingen in Nederland 1976/1977* (Memorandum nr. 207a). Den Haag: KASKI.
- Zoelen, H.F. van (1978b). *Mannelijke religieuzen met vestigingen in Nederland 1976/1977* (Memorandum nr. 207b). Den Haag: KASKI.

Bijlage

Het aantal katholieken per bisdom, 1955-1998 (per 31 december)

jaar	Groningen	Utrecht	Haarlem	Rotterdam	Breda	's-Hertogenbosch	Roermond	Nederland
1955	95.876	691.702	637.793	701.930	419.594	1.032.423	734.084	4.313.402
1960	103.382	741.138	687.840	748.673	450.980	1.129.714	802.878	4.664.605
1965	113.857	829.293	720.629	784.917	481.422	1.219.180	867.942	5.017.241
1970	120.485	896.241	747.972	814.029	509.073	1.316.907	914.625	5.319.332
1975*	133.650	920.295	733.565	794.485	541.860	1.365.790	1.004.502	5.494.147
1980	140.506	937.780	736.872	785.753	545.170	1.452.153	1.018.817	5.617.051
1985	146.427	890.410	706.147	773.818	540.669	1.432.122	1.043.446	5.533.039
1990	136.212	923.053	683.630	774.571	543.062	1.429.225	1.069.832	5.559.585
1995	125.993	896.690	590.347	697.912	528.214	1.466.953	1.079.149	5.385.258
1998	121.041	852.752	531.322	621.985	514.380	1.453.304	1.085.734	5.180.518

* Gecorrigeerd ten opzichte van voorgaande vijfjaaroverzichten.